

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Politické a etické myšlení J. S. Milla

Diplomová práce

Studijní program: N7503 – Učitelství pro základní školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7503T045 – Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy

Autor práce: **Bc. Jitka Kouřilová**
Vedoucí práce: RNDr. PhDr. MTh. Dalibor Hejna, Ph.D.

Political and Ethical Thinking of J. S. Mill

Master thesis

Study programme: N7503 – Teacher training for primary and lower-secondary schools
Study branches: 7503T023 – Teacher training for lower-secondary school. Subject - History
7503T045 – Teacher training for lower-secondary school. Subject - Civics.

Author: **Bc. Jitka Kouřilová**
Supervisor: RNDr. PhDr. MTh. Dalibor Hejna, Ph.D.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jitka Kouřilová**
Osobní číslo: **P16000684**
Studijní program: **N7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obory: **Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy
Název tématu: **Politické a etické myšlení J. S. Milla**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Studentka se bude v průběhu přípravy a vypracování řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího diplomové práce a bude pravidelně docházet na konzultace k práci.
2. Cílem práce bude podat ucelený obraz politického a etického myšlení Johna Stuarta Milla spolu s nastíněním historického kontextu jeho filozofie.
3. Jako metoda bude použita analýza a komparace primární a sekundární literatury k danému tématu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- 1, Mill, J.S. Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I. Praha: Oikymenh, 2016. ISBN 978-80-7298-487-9.
- 2, Mill, J.S. O svobodě. Praha: J. Otto, 1914.
- 3, Mill, J.S. Utilitarismus. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-140-1.
- 4, Mill, J. S. Úvahy o vládě ústavní. Praha: Svoboda-Libertas, 1992. ISBN 80-205-0267-X.
- 5, Mill, J. S. Logika liberalizmu. Bratislava: Kalligram, 2005. ISBN 80-7145-783-5.
- 6, Mill, J.S. Poddanstvo žien. Bratislava: Kalligram, 2003. ISBN 80-7149-593-X.
- 7, Loužek, M. (ed.) John Stuart Mill: Dvě stě let od narození. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006. ISBN 80-86547-57-4.
- 8, Dobiášová, H. Poznání jako klíčová hodnota svobody. O Millově nauce jinak. Olomouc: Univerzita Palackého, 2017. ISBN 978-80-8789-576-4.
- 9, Sandel, M.J. Spravedlnost: co je správné dělat. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-3065-6.
- 10, Šimáčková, B. John Stuart Mill. Praha: Orbis, 1947.

Vedoucí diplomové práce:

RNDr. PhDr. MTh. Dalibor Hejna, Ph.D.

Katedra filosofie

Datum zadání diplomové práce:

22. listopadu 2016

Termín odevzdání diplomové práce:

30. dubna 2018

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 3. května 2017

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum: 11.3.2019

Podpis: Kamenová

Poděkování

Děkuji panu PhDr. RNDr. MTh. Daliboru Hejnovi, Ph.D., vedoucímu mé práce, za rady a pomoc při vyhotovení práce. Dále děkuji své rodině, která mě podporovala po celou dobu studia a následně při psaní této práce.

Anotace:

Předkládaná práce je zaměřena na analýzu děl Johna Stuarta Milla, který byl významným myslitelem utilitarismu a politické filozofie. Práce začíná popisem jeho života a doby, ve které žil. Třetí kapitola této práce se pak zaměřuje na popis hlavních myšlenek liberalismu. Jádro práce se pak zabývá jeho politickými a etickými názory. Jsou zde nastíněny jeho hlavní myšlenky vztahující se k utilitarismu, svobodě, vládě, lidským právům a právům žen. Závěr práce pak podává shrnutí jeho klíčových myšlenek a celkový pohled na jeho osobnost. Mimo jiné závěr práce krátce nastíní výuku této problematiky na základních školách z pohledu autorky práce.

Klíčová slova: utilitarismus, liberalismus, J. S. Mill, Jeremy Bentham, svoboda, vláda, práva, Velká Británie, politická filozofie, svoboda slova, postavení žen

Annotation: This master thesis focuses on the analysis of the work of John Stuart Mill who was an important mind of utilitarianism and political philosophy. The paper begins with a description of his life and the era he lived in. The third chapter of this work focuses on describing the main ideas of liberalism. The core of the thesis deals with Mill's political and ethical beliefs, his main ideas relating to utilitarianism, freedom, government, human rights and women's rights are outlined in this section. The conclusion of the work then summarizes Mill's key idea and the overall view of this personality. Among other things, the thesis briefly outlines the teaching of this theme in elementary schools from the author's point of view.

Key words: utilitarianism, liberalism, J. S. Mill, Jeremy Bentham, freedom, government, human rights, Great Britain, political philosophy, freedom of speech, women's rights

Obsah

1. Úvod.....	10
2. Život a dílo.....	12
2.1 Dětství	12
2.2 Benthamova škola	14
2.3 Vědecké úspěchy.....	15
3. Historický kontext.....	19
3.1 Francouzská revoluce a zahraniční války Velké Británie	19
3.2 Průmyslová revoluce a rozvoj obchodu	20
3.3 Sociální poměry	22
4. Liberalismus.....	24
4.1 Původ liberalismu.....	24
4.2 Principy liberalismu	28
4.3 Pohled liberalismu na občanskou společnost a hodnoty	35
4.4. Základní práva.....	36
4.5 Budoucnost liberalismu.....	38
4.6 Námitky vůči liberalismu	41
5. Pojetí svobody.....	44
5.1 Svoboda.....	45
5.2 Individualita	46
5.3 Hranice jedincovy svobody.....	48
5.4 Svoboda slova	50
6. Utilitarismus.....	53
6.1 Benthamův utilitarismus	53
6.2 Námitky vůči Benthamově teorii	54
6.3 Utilitarismus J. S. Milla	55
6.4 Sankce	58
7. O souvislosti mezi spravedlností a užitečností	60
8. Úvahy o ústavní vládě.....	67
8.1 Nejlepší způsob vlády	67

8.2 O způsobu voleb.....	72
8.3 O dvoukomorové vládě	73
8. 4Místní zastupitelstva.....	75
8.5 Národnost	76
8.6 Federativní vláda	76
8.7 Kolonie	77
9. Millův názor na postavení žen	79
10. Závěr	85
11. Seznam použité literatury	88

1. Úvod

Diplomová práce s názvem Politické a etické myšlení Johna Stuarta Milla se zabývá politickým a osobním životem J. S. Milla, dále jeho politickými, filozofickými a etickými názory. Počáteční kapitola práce je zaměřena na první léta Millova života. Objevuje se zde několik zásadních informací o jeho rodině, samostudiu, studiu a profesním růstu. Zmíněna je také jeho účast na politickém dění a jeho životní díla.

Následující kapitola nastíní historický kontext Millovy doby. Uvede tedy hlavní události a myšlenky, které mohly ovlivnit jeho myšlení. Práce se zabývá také hlavními myšlenkami liberalismu. Jsou zde zmíněna a rozebrána hlavní hesla tohoto směru, jako lidská práva, soukromé vlastnictví, rovnost, mír a blahobyť. Všichni lidé mají stejná práva a zásahy státu jsou minimální.

Následující část práce se zaměřuje na analýzu Millových děl. Ve čtvrté kapitole jsou tedy rozebrány hlavní myšlenky zabývající se svobodou, individualitou a svobodou slova. Mimo jiné jsou zde uvedeny úvahy vztahující se k hranicím jedincovy svobody a společnosti. Další část je zaměřena na jeden z hlavních směrů politické filozofie, utilitarismus, který požaduje maximalizaci užitku a štěstí pro co největší počet lidí. Kapitola věnující se tomuto tématu vychází především z Millova díla *Utilitarismus* a z myšlenek a názorů M. Sandela. Je zde také nastíněno utilitární pojetí Jeremyho Benthama, který měl značný vliv na Millovo myšlení. Ukázány jsou shody i rozdíly v jejich myšlení. Pozornost je věnována také souvislosti mezi užitečností a spravedlností.

Nelze opomenout také politickou stránku Millova myšlení, tedy jeho názory na vládu, způsob voleb, národnost, kolonie a místní zastupitelstva. Za nejlepší způsob vlády považuje vládu zastupitelskou, pozornost však věnuje také úvahám o despocii nebo byrokracii.

Poslední část práce se zaměřuje na Millův názor na postavení žen. Rozebírá tedy jeho dílo *Poddanství žen*. V samotném úvodu knihy se zamýšlí nad tím, že myšlenka méněcennosti jednoho pohlaví, a to pohlaví ženského, brání lidskému pokroku a je

důkazem bezpráví. Dále uvádí, že by tato teorie měla být jednoznačně nahrazena naprostou rovností obou pohlaví. Prosazuje zrovnoprávnění sociální, ale i politické. Dle něj je současné postavení žen stavem nešťastného stereotypu, který se vyvinul z pravěkého uspořádání společnosti.

Závěr práce pak shrnuje Millovy nejdůležitější myšlenky a krátce nastiňuje výuku tohoto tématu na základních školách z pohledu autorky práce.

2. Život a dílo

2.1 Dětství

John Stuart Mill se narodil 20. května 1806 v Londýně. Pojmenován byl po jednom skotském baronovi, který jeho otci umožnil studia. Již ve velmi raném dětství byl John neuvěřitelně bystrý a měl všechny předpoklady k tomu stát se neobyčejným vědcem. Na konci batolecího období již uměl číst a psát. Ve svých třech letech trávil mnoho času v pracovně se svým otcem Jamesem Millem¹, kde se učil řečtině. Velmi brzy zvládl překládat řečnické, filosofické a historické spisy. Hrdý otec psal o úspěších svého syna svému spolupracovníkovi Jeremymu Benthamovi.

„*Snad oba budeme v něm mít důstojného nástupce*“.² Při každodenních procházkách s otcem probíral četbu a naslouchal jeho výkladům o vládě, mravnosti a civilizaci. Okolo osmého roku života se začal věnovat studiu latiny a zároveň se stal učitelem svých sourozenců. Vzdělávání se věnoval okolo 9 hodin denně. Ve 12 letech začal věnovat svou pozornost národnímu hospodářství a logice, tedy oborům, kterým později věnoval svá největší díla. Logicky rozebíral Aristotela a díla jiných latinských a řeckých spisovatelů. Četl dokonce Newtonovo dílo *Principia Mathematica*. Jeho otec James se u něj soustředil nejen na rozvoj stránky vztahující se k prohlubování znalostí, ale také na stránku vědeckou a výrazovou. I v tomto byl však malý Mill talentovaný. Okolo osmého roku psal cvičení a menší historická díla zabývající se například dějinami Říma či Holandska. Sám Mill ve svém životopise uvedl, že otec nechtěl, aby pouze cvičil paměť, ale aby se naučil porozumět. Jeho základní vzdělání bylo ukončeno ve 14 letech a bylo výrazně obsáhlejší než u jiných dětí. Po celou dobu studia byl vychováván v mravních zásadách blízkých Sokratovi.

¹ James Mill (1713-1836) skotský teolog, filosof, národohospodář, ekonom a dějepisec. Mezi jeho hlavní díla patří: *The History of British India* nebo jeho ekonomické dílo *Element of Political Economy*

²ŠIMÁČKOVÁ, Božena. *John Stuart Mill: Kdo je?*. Praha: Orbis, 1947. ISBN 82-83 s. 6

Hlavními pilíři života dle těchto zásad byly: umírněnost, spravedlivost, pracovitost, zřetel k obecnému dobru, pravdymilovnost, oceňování lidí dle jejich zásluh a věcí podle jejich užitečnosti. Náboženství bylo z jeho výchovy vyloučeno, otec mu vysvětlil, že na otázku stvoření světa nelze jasně odpovědět, a nechal ho pročíst církevní dějiny. John se nikdy příliš nestýkal s ostatními dětmi a věnoval se spíše knihám. Nikdy necvičil, což se pak projevovalo jeho tělesnou neobratností.

Ve čtrnácti letech odjel do Francie k Samuelu Benthamovi. Zde se setkal s francouzskými velikány, jako byli Jean Baptiste Say či Henri de Saint Simon. Francii i francouzštinu si brzy velmi oblíbil. Po roce pobytu zde získal spoustu nových dovedností a zkušeností a dění ve Francii sledoval s velkým zájmem po celou dobu svého života. Zajímal se také o francouzské dějiny, především o francouzskou revoluci.

Po návratu domů se věnoval studiu metafyziky a psychologie. Mimo jiné si musel také vybrat vhodné povolání, neboť rodině začaly docházet peníze. Na rady otce tedy začal studovat římské právo, aby se stejně jako Bentham stal advokátem.

2.2 Benthamova škola

Otcovu pracovnu navštěvoval také jeho velmi dobrý přítel Jeremy Bentham. John od malička jejich schůzky pozoroval. Po návratu z Francie se začal v těchto debatách aktivně vyjadřovat a utvrdil se v tom, že hlavním motivem lidského konání je dosažení blaha a vyhnutí se strasti. Zároveň mu byla blízká zásada, že člověk nedosáhne blaha pouze sledováním vlastních zájmů, ale i snahou o blaho druhých. Mravní jednání tedy nepřináší užitek pouze jedinci, ale i celku. Užitečnost se od této doby pro něj stala měřítkem veškerého jednání. Společně se také shodují na tom, že jedině demokratická vláda může přinést blaho největšímu počtu lidí. Dále zde zazněly myšlenky týkající se rozšíření volebního práva na ženy a méně majetné či důležitost úplné svobody slova a tisku. Věřili také v to, že lidská povaha není vrozená, tudíž se dá formovat výchovou. Uvažovali také nad hospodářskou situací. Tyto myšlenky byly reakcí na společenskou situaci vzniklou po porážce Napoleona u Waterloo v červnu 1815. Nastala totiž hospodářská krize. Ceny obilí prudce poklesly a rolníci krachovali. Následoval hladomor a propouštění z továren. Řešení spatřovali hlavně v uvolnění obchodu, zrušení ochranných cel a omezení zásahů státu.

V Benthamově domě pak Mill založil kroužek zvaný *Utilitářská společnost*, který rozebíral hospodářské a politické události z hlediska zásady užitku. Mimo to v té době také začal publikovat v novinách. Benthamova škola následně rozšířila své názory pomocí časopisu *Westminster revue*. V této době začal pracovat ve Východoindické společnosti³, kde se naučil komunikaci a jednání s lidmi.

Velké zatížení však u Johna způsobilo velké deprese. Následovaly dny plné smutku a apatie, na které nepomáhala ani četba ani spánek. Prodělaná deprese ho velmi změnila. Následně se stal více samotářským, ani debat se již tolik nezúčastnil. Jeho otec ve výchově podcenil velmi důležitou složku a to rozvoj a pěstování emocí. Po těchto depresivních stavech se více věnoval četbě spisů Henriho de Saint Simona, které značně

³ Východoindická společnost byla založena roku 1600. Původně se jednalo o obchodní společnost řídící obchod s Indií. Přenášející se politickou mocí následně napomohla vzniku britského panství v Indii.

pozměnily jeho vnímání. Přejal myšlenku, že duch lidu se postupně vyvíjí dle řádu a veřejní činitelé či vláda na něj mají jen částečný vliv. Nepřijal však jeho socialistické názory.

Ve svých 26 letech poznal svou budoucí choť paní Taylerovou, u které navštěvoval kroužek, a poté, co za 20 let zemřel její manžel, s ní John začal žít a v roce 1851 se s ní oženil.

2.3 Vědecké úspěchy

I poté se nadále věnoval studiu a bádání. Svou pozornost věnoval především národnímu hospodářství a logice. Nejdéle, téměř 15 let, pracoval na svém díle *Systém logiky*. Při své práci byl Mill vždy velmi pečlivý. Svá díla několikrát přepisoval, aby je zkontroloval po stránce obsahové, stylistické i gramatické.

Již zmiňované dílo *O logice* tedy vyšlo až v roce 1843. Vycházelo z přesvědčení, že veškeré naše vědění je založené na zkušenosti a odmítalomyšlenku poznání pomocí intuice. Tato studie nastínila, že lidé přemýšlí stejným způsobem nejen v praktickém životě, ale i ve vědě. Práce na této knize sblížila Milla s uznávaným sociologem Augustem Comtem. Dlouhou dobu si dopisovali, až do té doby, než se jejich názory v roce 1846 zcela rozešly.

Během své vědecké činnosti Mill i nadále sledoval politické dění v Anglii. Whigové zvítězili nad Toryi a nová reforma omezila vliv zemědělské aristokracie. Volební právo se rozšířilo i na drobné měšťany a venkovské statkáře. Došlo také k novému rozdělení volebních okresů. Právě v této době se do parlamentu dostávají Millovi stejně smýšlející přátelé. Kvůli svému úřednímu postavení se nemohl v parlamentu angažovat, a tak se snažil působit na své přátele. V novinových článcích hodnotí aktuální události a zakládá časopis Londýnská a Westminsterská revue. Kriticky zde hodnotí některé Benthamovy názory a snaží se vyburcovat přátele v parlamentu, aby se oddělili od Whigů a utvořili vlastní radikální stranu. Jeho články pak také ostře napadají stranu Toryů. Jeho snahy však z důvodu absence silné osobnosti, která by stranu vedla, selhaly.

Své úvahy mimo jiné věnoval i literárním otázkám. Mill od mala rád četl beletrii i poezii. Psal články například o básních Alfreda Tennysona či studii o francouzském básníkovi Alfredovi de Vigny. Okolo roku 1836 upadl opět do deprese a uzdravil se až o tři roky později poté, co procestoval Francii, Švýcarsko a Itálii.

Krátce na to odešel z časopisu a přestal se více zajímat o společenské dění. Dále však navštěvoval paní Taylerovou a věnoval se vědecké činnosti.⁴

Jeho myšlení již tolik nekritizovalo Benthama a více se blížilo k socialismu. Ideálem by byla společnost, ve které se výtěžek z práce všech dělí podle zásady spravedlnosti, která je určená společnou dohodou. Lidé v této společnosti pracují pro blaho celku a zásah státu je v některých oblastech nutný. V této době také začal psát dílo *Zásady národního hospodářství*, které vydal v roce 1848. Dílo mělo velký úspěch, uvedl zde spoustu praktických nápadů, které byly uskutečněny. Přikláněl se k myšlence znárodnění půdy a přípuštění žen ke všem povoláním. Věřil také v to, že lidé mohou ovlivnit hospodářské dění.

V roce 1851 si konečně vzal svou celoživotní lásku Harriet Taylerovou. Žil spokojený život s ní a jejími dvěma dětmi v malém domku a jedenkrát měsíčně docházel do „Národohospodářského kruhu“. Jeho žena mu také pomáhala s psaním děl, spolupracovala s ním například na díle *O svobodě*. V tomto díle prosazoval myšlenku osvobození se od moralizování a svazujících společenských a náboženských konvencí. O několik let později se stal přednostou ve svém úřadu a měl na starosti veškerou korespondenci s indickou správou. Následující rok však v Indii propuklo povstání a Východoindická společnost byla zrušena. Vláda mu okamžitě nabídla místo ve státní službě, to však odmítl. Koncem téhož roku zemřela jeho choť.⁵

Zdrcený Mill se tedy ubral do ústraní Avignonu. Dopsal také své dílo týkající se problematiky ženského postavení nesoucí název *Poddanství žen*, ve kterém popisuje

⁴ŠIMÁČKOVÁ, Božena. *John Stuart Mill: Kdo je?*. Praha: Orbis, 1947. ISBN 82-83 strany 19-24

⁵BEDNÁŘ, Miloslav. *John Stuart Mill: dvě stě let od narození: sborník textů*. Editor Marek LOUŽEK, autor úvodu Václav KLAUS. Praha: Cep, 2006, 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4. strany 21- 22

postavení žen a kritizuje názor, že by ženy byly méně nadané, méně vytrvalé a že postrádají některé mužské vlastnosti. Ukazuje, jak by bylo zrušení poddanství žen užitečné pro celou společnost.

Roku 1862 vychází jeho menší dílo *Utilitarismus*. Zde prosazuje hlavní zásadu, podle které by každý měl konat tak, aby jeho chování přineslo užitek všem. Krásný román je tedy dle Milla úplně stejně užitečný jako pole. Toto dílo především navazuje na myšlenky Jeremyho Benthama. V této době vydává také politické dílo nesoucí název *Úvahy o vládě ústavní*. Zde přemýšlí nad tím, jak zapojit lid, který nemá dostatečné odborné znalosti, do vlády. Navrhuje tedy parlament složený z lidu a vedle něj zákonodárný výbor složený z odborníků. Fungovat by to mělo tak, že parlament by určil, který zákon je v zemi třeba, zákonodárný výbor by ho vypracoval a následně ho vrátil do parlamentu ke schválení. Ještě před *Utilitarismem* vydal dílo *Principy politické ekonomie*, kde prosazuje především dělnické družstevnictví a nutnost regulace porodnosti.

Rozjízdí se také boj, ve kterém kritizuje idealistický filosofický směr.⁶ Mill tvrdí, že tato filozofie prosazující myšlenku, že lidský rozum je podřízen vyšší autoritě (přírodě či bohu), brání lidskému pokroku. Protože pokud rozum pouze slouží vyšší autoritě, je pro nás poměrně zbytečné snažit se co nejlépe uspořádat svět.

Kriticky však pročítá také Comtovo dílo *Pozitivismus*. Následně ho kontaktují westminsterští voliči, kteří chtějí, aby byl v parlamentu. Mill se tedy dostal do parlamentu a po celou svou tříletou působnost tam bedlivě obhajoval práva dělnické třídy. Mimo jiné navrhoval důkladnější sociální a hospodářskou reformu pro Irsko a odsuzoval úřední přehmaty na Jamaice. Za tyto postoje mu přicházelo mnoho anonymů obsahujících nadávky či výhrůžky. Whigové i Toryové si zprvu mysleli, že Milla získají na svou stranu, jeho kritika je však přiměla k tomu, že při dalších volbách vynaložili veškeré úsilí pro to, aby již nebyl zvolen. Po ukončení své parlamentní činnosti se vrátil zpět do Avignonu, kde nasbíral rostliny pro svůj herbář a sepsal „*Kapitoly a řeči o irské pozemkové otázce*“.

⁶ Hlavním představitelem směru byl William Hamilton (1788-1856) skotský logik a filozof.

Přestože byl vychováván mimo víru, zabývá se zde také hlouběji některými náboženskými tématy.⁷

V samotném závěru života pak sepisuje svůj vlastní životopis a 8. května 1873 ve věku 67 let na následky nemoci v Avignonu umírá.

⁷ 1874 vychází dílo Tři eseje o náboženství

3. Historický kontext

Léta 1789-1851 lze označit jako léta revoluční. Zatímco ve Francii probíhá politická revoluce, později označovaná jako Velká francouzská revoluce, která vypukla dobytím Bastily v roce 1789, v Anglii probíhá průmyslová revoluce. Vyhrocením této éry je pak revoluční rok 1848, během kterého vypukají revoluce po celé Evropě. Jedná se o revoluce občanské, které požadují změnu politického systému, politických práv a ústavy. Po celém světě se stále šíří myšlenky osvícenství, které klade největší důraz na lidský rozum.

Právě po roce 1848 Marx začal prosazovat myšlenku, že do tohoto roku nedokázala kapitalistická industrializace zlepšit podmínky dělnické třídy, a předložil socialistický návrh na celoevropskou změnu.⁸

3.1 Francouzská revoluce a zahraniční války Velké Británie

Právě výše zmíněná Francouzská revoluce, během které lid násilím zbavil moci duchovenstvo, šlechtu i krále, otřásla společenským řádem ve všech zemích Evropy. Myšlenky volnosti, rovnosti i bratrství se tedy dostaly i do Anglie. Nicméně se zde tyto myšlenky neprosazovaly tak revolučním a násilným způsobem jako v jiných zemích, nýbrž vzrůstajícími požadavky o nárůst politických práv. Politický režim v Anglii byl o něco volnější než ve Francii. Angličtí šlechtici se již delší dobu podíleli na obchodu, zemědělské a řemeslnické produkci. Byli také zapojeni do parlamentní a místní vlády a dědičné výsady dědili pouze prvorození. Tím se mezi

⁸MORGAN, Kenneth O., Martin KOVÁŘ a Josef POLIŠENSKÝ. *Dějiny Británie*. 2., dopl. vyd. Praha: NLN, 2008, 656 s. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-432-9 strany 370-373

jednotlivými třídami nevytvářely nějaké větší rozdíly a druhorození si často hledali uplatnění i partnerku v „nižší“ třídě. Vládu znepokojoval také vliv myšlenek o sebeurčení na britské státy v Nizozemí. V únoru 1793 vyhlásila Francie Anglii válku. To Británii velmi překvapilo, její armáda v té době nebyla na válečný konflikt připravena. Armáda nečítala velké množství mužů a stav válečných lodí také nebyl přívětivý. Po porážce Rakouska v roce 1797 navíc zůstala Británie proti Bonapartově armádě sama. V té době byla vláda tedy zatížena hned několika problémy, a to: domácí opozicí proti válce, válečnými náklady a hrozbou invaze. Koncem 18. století tedy došlo k navýšení daní a tvrdým zákrokům proti těm, kteří požadovali mír s Francií.

Tyto války, na které Velká Británie vydala velké množství peněz, trvaly až do roku 1815. Po vítězství v námořních bitvách u Trafalgaru, Abúkiru a konečném vítězství u Waterloo však byla jasná námořní nadvláda Velké Británie. Došlo také k nárůstu obyvatel, rozvoji obchodu a průmyslu. Radikálně se změnila mapa světa a Británie, která převzala jižní Afriku, dobyla Ceylon, získala kontrolu nad Východní Indií a celkově upevnila své postavení v Indii, se stala jednou z nejrespektovanějších mocností Evropy.

3.2 Průmyslová revoluce a rozvoj obchodu

V Anglii byly tedy hlavně prosazovány myšlenky sociálních, politických a hospodářských reforem. Průmyslová revoluce pak přináší také rozvoj vědních oborů. Průmyslový vývoj a vítězství u Waterloo přinesly také velké změny v postavení Francie a Anglie v Evropě. Mimo jiné tato revoluce výrazně pozměnila způsob práce a obživy obyvatelstva. Obecně tedy lze říci, že průmyslová revoluce ovlivnila všechny aspekty lidského života.

Velká Británie v té době tedy řídila přibližně 20 % světového obchodu. Následkem bylo pomalé zanikání rodinných hospodářství. Děti byly cenným zdrojem příjmu, hlavním důvodem byl požadovaný nárůst obyvatel. Británie však prosperovala i po stránce

zemědělské, její zemědělství bylo na přelomu 18. a 19. století téměř 3x výkonnější než ve Francii. Po celé Anglii vyrostly továrny, byly budovány silnice, železnice a průplavy.

Ekonomika byla výrazně charakterizována obchodem, který šel ruku v ruce s rozvíjející se industrializací. Severní města jako Glasgow nebo Liverpool bohatla nejprve z bavlny, prodeje otroků, plátna a tabáku a poté hlavně ze strojírenství a bavlny. Obchodníci požadovali zrušení cel bránících obchodu a odmítali veškerou kontrolu své činnosti.

Narůstal také vliv proletariátu. Venkovské obyvatelstvo pomalu odcházelo za prací do měst. V letech 1811-12 probíhaly nepokoje v nově vzniklých průmyslových centrech. Na přelomu století si dělníci začali uvědomovat své industriální postavení, které bylo daleko důležitější než jejich třídní postavení. Dělníci postupně spolu s inteligencí a úředníky začali tvořit tzv. střední třídu. Ovšem městská industrializace směřující k volnému trhu a reformám byla v této době stále ještě závislá na podpoře venkova.

Mezi další rozvíjející se odvětví v této době můžeme řadit: textilní průmysl, výrobu železa a produkci uhlí. První důležité vynálezy vznikaly právě v textilním průmyslu, byl to například Kayův létající člunek pro tkalcovský stav či doprřadací stav Richarda Arkwrighta poháněný vodou. Další vynálezy se vztahovaly především ke stále více využívané parní síle. V roce 1774 si James Watt nechal patentovat parní stroj. Následkem toho se začal rozvíjet také železniční průmysl, stavěly se tratě (Liverpool-Manchester) a Threvithick a Stephenson předvedli první lokomotivy. Pokrok byl zaznamenán také v lodní dopravě. Vynálezce I. K. Brunel se zabýval stavbou podvodních tunelů a parníků (ocelový parník Great Eastern a Great Britain). Důsledkem průmyslové revoluce byl tedy velký přesun obyvatel z venkova do měst. Vznikl trh výrobků a trh pracovních sil. Pracovních míst bylo méně než lidí, kteří hledali práci, což mělo za následek snižování mzdy či zaměstnávání levných pracovních sil, jako byly ženy a děti. Reakcí na snížení životních podmínek bylo zprvu ničení strojů a později vznik odborových organizací, které měly různými protesty požadovat snížení pracovní doby, zlepšení pracovních podmínek, nárůst mzdy a zrušení dětské práce.

3. 3 Sociální poměry

V roce 1832 vypukla epidemie cholery, která ukázala společnosti problém náhlého nárůstu měst. Nově vzniklá města byla malá, hustě obydlená a zastavená. Dělníci zde platili velký nájem, kvůli továrnám, silnicím a železnicím neměli příliš možností bydlení a hygienické podmínky byly katastrofické. Města byla plná kouře a zápachu. Tovární komín tyčící se nad městem byl symbolem „blahobytu“ a prosperity města.

V roce 1833 však došlo k reformnímu zrušení otroctví a omezení dětské práce v továrnách. Narůstal také počet odborů. Kvůli hrozícím epidemiím a choleře byl v roce 1848 vydán zákon, který nařídil zřízení zdravotních komisí. Změny probíhaly také ve vzdělávání.

V 19. století v Anglii existovala gymnázia, školy nezávislé a bezplatné školy pro chudé. Byla založena britská a zahraniční školní společnost a národní společnost. Školní podmínky se zlepšily. Liberální vzdělání aučení se latině a řečtině bylo vyhrazeno pro nastávající studenty univerzit. Chlapci ze středních vrstev mohli získat kolejní stipendium na Oxford nebo Cambridge. Vzdělání umožňovalo lepší profese. Reformátoři prosazovali myšlenku, aby instituce sloužily celé společnosti a ne pouze aristokracii a církvi.⁹ Ve 40. letech 19. století se objevila první krize, platy narůstaly pomalu a trh byl zpomalen a přesycen. Marx viděl příčinu této krize v neschopnosti kapitalismu. Situace se vyhrcovala i v Irsku, kde málem propukla revoluce. Politiku v této době řídila především strana Whigů. Objevovaly se myšlenky na zavedení volného obchodu či různé sociální reformy a zákony. V roce 1851 se konala velká výstava, která společnosti i světu ukázala pokrokovost Británie a možnost dalšího ekonomického vývoje směřujícímu k liberalismu.

Důsledkem toho se pozornost vědců obracela hlavně ke společnosti. Vzniká vědní obor zabývající se zkoumáním společnosti, tedy sociologie. Šíří se teorie o vzniku společnosti a společenských smlouvách. Zkoumá se společenský systém a zákony. Hlavními problémy jsou práva a povinnosti jedince a jeho postavení ve společnosti.

⁹MORGAN, Kenneth O., Martin KOVÁŘ a Josef POLIŠENSKÝ. *Dějiny Británie*. 2., dopl. vyd. Praha: NLN, 2008, 656 s. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-432-9 strany391-396

Objevuje se Benthamova myšlenka největšího dobra pro co největší počet lidí. Bentham se postavil proti Francouzské revoluci a od roku 1815 prosazoval myšlenku všeobecného volebního práva. Jeho stoupenci požadovali přiměřené správní okresy a nárůst úřadů, které by byly kontrolovány inspektory. Tím chtěli především zabránit korupci. Jejich myšlenky se výrazně blížily demokracii. Lidé však dle jejich představ mohli pouze vetovat rozhodnutí některých úředníků. V této době vznikl také vědní obor zvaný národní hospodářství, který řeší hospodářské otázky a právě to byl jeden z oborů, kterým se Mill později začal věnovat.

4. Liberalismus

Jedná se o politický program, který byl na přelomu 18. a 19. století zformulován předními ekonomy, sociology a filozofy. Nejprve se liberalismus uplatnil v Americe a Velké Británii, následně se začal šířit i do Evropy. Ludwig von Mises ve své knize *Liberalismus* uvádí, že žádná ze zemí však nepřijala všechny jeho požadavky. Přesto přinesl v některých zemích velký rozvoj a prosperitu. Zlepšil kvalitu lidských životů, snížil dětskou úmrtnost, přinesl větší blahobyt všem, prodloužil průměrný dožitý věk, ale bohužel také pravděpodobně přispěl k vyústění do světové války.¹⁰

V České republice lidé opět přistoupili k liberálním hodnotám po rozpadu socialismu. Opět se zde tedy hlavně prosazuje princip svobody rozhodování, práv jedince a soukromého vlastnictví. Lidé mají v liberalismu všichni stejné právo na vlastnictví, tudíž dalším principem tohoto směru je rovnost. Jeho cílem je pak zaručit lidem mír a blahobyt. Všichni mají stejná práva a zásahy státu jsou minimální.¹¹

Na politické škále pak bývá problematické liberály umístit. Někteří je řadí k pravicovým komunistům, někteří naopak poblíž fašismu a jiní je označují jako ty, kteří prosazují nejméně vlády.¹²

4.1 Původ liberalismu

Jedním z prvních liberálů byl filosof Lao'c pocházející z Číny. Ten se snažil omezit moc zákonů. Také vládci dle něj měli omezit svou moc a nátlak na poddané.

Většina principů tohoto směru však vznikla na Západě. Již ve Starém zákoně je zmiňován život Židů bez autority krále. A ačkoli tento národ později krále nastolil, prosazovala se zde idea, že král je pouze člověk a je podřízen Bohu stejně tak jako všichni ostatní lidé. V Řecku se pak objevila teorie, že lidé by měli dělat pouze to, co je dobré dle přirozeného zákona. Principy svobody byly umožněny také díky zápasu mezi

¹⁰VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4. s. 13

¹¹BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 7-9

¹²BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 10-11

mocí světskou a duchovní. A ruku v ruce se zrodem liberalismu se nesl požadavek náboženské tolerance.¹³

Pokrok v uznání a respektu lidských práv byl dále zaznamenán v Anglii, když v roce 1215 Jan Bezzemek podepsal Velkou listinu práv a svobod neboli Magnu Chartu libertatum. Dále bylo formulováno Magdenburské právo a maďarské šlechtě byla udělena Zlatá bula. Ani tyto zákony však nezaručovaly svobodu naprosto pro všechny, protože neudělovaly stejná práva Židům. Dalším vývojovým bodem liberalismu byla Anglická revoluce probíhající v 17. století, během níž byl popraven král Karel I. První principy liberalismu byly formovány právě v této době politickou skupinou levellerů. Krátce na to se však moc opět koncentrovala do rukou krále a to až do tzv. Slavné revoluce, kdy došlo ke zvolení Viléma Oranžského. To zaručilo plný rozvoj liberalismu.¹⁴

Za prvního liberála lze považovat filosofa Johna Locka, který ve svých dílech o vládě obhajoval individuální práva jedince, a to především právo na svobodu, majetek, právo na život a další. Dále byl pro potlačení absolutismu a zamýšlel se nad tím, k čemu má vlastně vláda sloužit. Vládě přisuzoval pouze reprezentativní funkci.

V 18. století dorazil do Anglie Voltaire, který zde zkoumal vládu a náboženskou toleranci. Ten zde upozoroval svobodnější možnost obchodu než ve Francii. Mimo to byly v 18. století ještě studovány Lockovy myšlenky, které byly rozpracovány mnoha autory. Celé toto století bylo pro rozvoj liberálních myšlenek důležité.¹⁵

Dalším myslitelem, který výrazně přispěl k rozvoji liberalismu, byl Adam Smith. Ten se snažil vyvrátit kritikům myšlenku, že liberálové vidí veškeré jednání pouze jako soukromý zájem, nikoli jako dobročinnost. Ve svých ekonomických dílech pak nastínil neviditelnou ruku trhu, která vede státní ekonomiku. Přišel také s teorií, že veškerý řád života a světa vzniká spontánně. Liberální myšlenky se však v této době začaly prosazovat také v jiných zemích. Například v Americe, kde došlo ke zlomu během boje

¹³BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 15-19

¹⁴BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 20-26

¹⁵BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 26-30

kolonií o nezávislost nebo ve Francii, během revoluce, která začala dobytím Bastily. Deklarace nezávislosti podepsaná signatáři 4. 7. 1776 se pak řadí mezi jedno z nejvýznamnějších děl liberalismu.¹⁶

Během 18. století se začaly formulovat první myšlenky liberalismu, které vycházely z předpokladu, že moc je zlo. Prosazovaly přirozená práva jedinců a kromě ústavy, kterou ve Spojených státech vypracoval James Madison, vznikla také listina práv a svobod. Po americké revoluci se liberální myšlenky rozšířily také do Evropy, kde začaly vznikat ústavy nebo požadavky na ústavu. Došlo také k uvolnění obchodu, ochraně vlastnictví a lidských práv. Větší práva požadovaly také ženy, nevolníci a otroci, tedy nejvíce znevýhodněné skupiny. Začal se vydávat liberální časopis *Nation* a došlo k průmyslové revoluci, díky níž dnes máme například elektřinu, telefon, železnice a jiné. Další významný myslitel ovlivněný liberalismem byl Jeremy Bentham, který ve své teorii utilitarismu prosazoval volný trh a omezenou moc vlády. Mill pak myšlenky liberalismu obhajuje ve výše zmíněném díle *O svobodě*. Požadavky rovné svobody pak prosazoval například také Herbert Spencer ve svém díle *Sociální statika*.¹⁷

V Německu se pak liberální myšlenky objevily především v dílech filozofa Imanuela Kanta, který spojoval svobodu a individuální práva s lidským rozumem. Právě Kant spolu s dalším německým filozofem Humboldtem inspirovali J. S. Milla.

Na přelomu 19. a 20. století však liberalismus začal výrazně upadat. Liberálové přestali být ostražití a předpokládali, že stávající systém zaručující spokojenost a blahobyt nebude chtít nikdo zničit a vrátit se tak ke starým systémům. Pomalu, ale jistě se v této době více projevovaly takové směry jako socialismus a marxismus. David Boaz ve své knize *Liberalismus v teorii a politice* popisuje, že Fridrich Hayek prohlásil, že důvodem přechodu od liberalismu k socialismu je dílo zabývající se politickou ekonomikou J. S. Milla. Principy největšího štěstí a užitku přivedly některé myslitele k pochybám o omezenosti vlády. Období světových válek a Nového údělu přineslo požadavky na

¹⁶ BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 30-35

¹⁷BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 35-40

velkou vládu. Někteří liberální novináři byli i nadále aktivní. Názor veřejnosti na vládu se zlepšil a po druhé světové válce výrazně vzrostl její význam.¹⁸

Přesto se liberalismus v některých zemích dále zdokonaloval, příkladem může být Rakousko. Ekonom Ludwig von Mises se ve svém díle *Socialismus* snažil dokázat nefunkčnost tohoto systému. Mises byl jednoznačně zastáncem volného trhu bez vládních zásahů.

Do tržního procesu však poměrně často zasahuje stát. Pozitivním zásahem je regulace cen. Hlavní příčinou nárůstu cen je omezení nabídky či zvýšená poptávka. Nejvíce stát reguluje nájmy. Vláda však také zasahuje do určování minimální mzdy či stanovení cen některých zemědělských výrobků. Dělbá práce pak v tržním procesu umožňuje, aby se lidé zaměřili na to, v čem vynikají, a následně se účastnili směny. Trh pak dle liberálů musí být jednoznačně vyvážený, tudíž by se nemělo spotřebovat více, než se vyrobí, a dovážet více, než se vyváží. Mezinárodní trh je důležitý pro rozvoj národních společností a pro zachování míru.¹⁹

Mezi poslední klasické liberály řadíme skupinu politických myslitelů a spisovatelů publikujících převážně v časopisech. Dále tři autorky zabývající se hlavně individualismem, mezi které řadíme Ayn Randovou, která napsala román o čestnosti a architektuře. Krátce na to vydal ekonom Friedman dílo, které pojednávalo o tom, že nelze hovořit o svobodě bez soukromého vlastnictví. Také významný politický filozof Robert Nozick podporoval liberální myšlenky svou teorií o minimálním státě, který má pouze ochrannou funkci.

V dnešní době pak bývá dle Boaze liberalismus špatně označován jako strnulý. Liberalistickou společnost naopak považuje za velmi pokrokovou a dynamickou, což lze dokázat rychlým vývojem 18. století, který šel ruku v ruce právě s liberalismem.²⁰

¹⁸ BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 40-45

¹⁹ BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 157- 200

²⁰ BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 48-52

4.2 Principy liberalismu

Jedním ze základních pilířů, na kterých liberalismus staví, je vlastnictví. Pro společnost je charakteristická dělba práce. Dobrovolná spolupráce lidí zaručuje blahobyt. Moc a úspěchy státu jsou tedy zaručeny společností. A čím moc státu roste, tím moc společnosti klesá. *(Josef Šíma)*

Díky dělbě práce vyrábíme efektivněji a mnohem více produktů. Aby nám práce však přinesla blahobyt, musí se praktikovat na půdu. K celkové výrobě jsou pak potřeba tři základní výrobní faktory, mezi které řadíme kapitál, půdu a práci. Vlastnictví výrobních prostředků by pak dle liberálů mělo být soukromé.²¹ Dalším principem je princip zaručující mír. Mír a spolupráce dle liberálů odlišují člověka od zvěře. Válka nemá žádné pozitivní následky, nepomáhá lidem nic zdokonalovat ani budovat, pouze vše ničí. „*Liberál je přesvědčen, že vítězná válka je zlem i pro vítěze, že mír je dokonce vždy lepší než vítězství.*“²²

V minulosti se předpokládalo, že někteří lidé a národy jsou předurčení k nesvobodě a jiní ke svobodě. Toto tvrzení liberálové popírali a snažili se zrušit otroctví a nevolnictví. Argumentům, že dát nevolníkovi svobodu by ho poškodilo po materiální stránce, neboť je zvyklý na pánovo vedení, oponovali tvrzením, že svobodný dělník vykoná více práce. Jednotlivec pak pracuje více, aby jeho příjem byl vyšší. Tímto přístupem je také užitečnější pro společnost, neboť podá výkony, které pomohou hospodářskému vývoji, jako tomu bylo například za průmyslové revoluce. Díky svobodě se pak celkově zlepšily životní podmínky lidí.

Další důležitou zásadou je zásada rovnosti. Od 18. století prosazují liberálové myšlenku, že všichni lidé se rodí rovní a mají mít rovná práva. Jenže fakt, že by se rodili stejní lidé, kteří si jsou rovni, je nesmyslný, neboť každý z nás se rodí s jinými fyzickými a psychickými predispozicemi. Rovnost je důležitá pro dvě již výše zmíněné zásady a to produktivitu a mír. Jedná se však o rovnost před zákonem, nikoliv o rovnost

²¹VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08- strany 27-30

²²VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4 s. 31

jako takovou. Socialisté pak považují za rovnost nejen rovnost před zákonem, ale především stejné důchody a společné vlastnictví. Z hlediska důchodu a majetku však liberálové prosazují nerovnost.²³

Jedinec žijící ve společnosti musí dle liberálů brát ohled na užitek a ostatní členy společnosti. Je dobré vzdát se v určitý okamžik užitku pro dosažení dlouhodobějšího a většího blaha. Za mravné lze tedy považovat vše, co je v souladu se společenským řádem. Instrukce, která přináší společnosti užitek, je tedy dobrá a nesprávné chování je takové, které společnosti škodí. Stát je ten, který zajišťuje, aby lidé omezili takové chování. Pravidla, která musíme dodržet, zajišťuje vláda. Anarchisté tento názor nezastávají a tvrdí, že je možné společenská pravidla dodržovat dobrovolně bez donucování. Liberalismus je opakem a ví, že k výkonu a dodržování pravidel je třeba určitého donucení. Stát má pak chránit mír, svobodu a vlastnictví. Soukromé vlastnictví totiž vidí jako nejperspektivnější pro společnost. Ideální stát tedy musí ochránit soukromé vlastnictví lidí a musí fungovat v souladu s harmonií, aby nedošlo k válce či převratu. Vláda má tedy pouze ochrannou funkci. Vztah úředníků k občanům se pak má zlepšit. Stát má postihnout veškeré chování, které je nebezpečné pro společnost. Pachatel zločinu nemá být mučen a trestán, má být odsouzen na základě zákonů.

Další zásadou liberalismu je demokracie. Stát může harmonicky fungovat, jestliže vládnoucí instituce budou demokratické. S vládou pak musí souhlasit lid, neboť vláda, která nebude podporována lidem, dlouho nevydrží. Pokusit se o změnu vlády násilím však dle liberalistů brání vývoji. Právě demokracie tedy má být tím prostředkem, který umožní přizpůsobit či změnit vládu. I demokratický stát je však dle některých liberálů založený na násilí a nedobrovolnosti. Tím pádem jakýkoli stát tedy utlačuje občanskou společnost. Násilí nikdy nemůže být v souladu s harmonií. D. Lipka tvrdí, že nelze sloučit existenci státu a šťastné občanské společnosti. Jiní liberální autoři pak prosazují myšlenku, že politika by se měla zaměřit převážně na respekt k člověku a jeho právům a i demokratický stát by měl uznat právo lidí na odchod z daného státního zřízení.

Protidemokratické systémy pak prosazují vládu těch nejlepších, Mises však konstatuje, že nelze určit, kteří jsou ti nejlepší. Současně podporují, aby menšina ze sebe pomocí násilí udělala vládnoucí vrstvu. Kdyby se pak více skupin pokoušelo o uchopení vlády,

²³VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08- strany 34-38

nastalo by mnoho válek. Liberalismus tedy výrazně vystupuje proti teorii násilí, neboť během občanských válek nedochází k rovnoměrné dělbě práce a hospodářský vývoj se pozastaví. Nicméně i demokraté si myslí, že vládnout by měli ti nejlepší. Jenže to, že jsou nejlepší, by měli dokázat právě tak, že zapůsobí na lid tak hluboce, aby je volil a podporoval. Právě argumenty a osobnost by měly být tím, co dělá člověka výjimečného, ne síla. Z toho všeho plyne, že vláda, kterou lid nechce a která se k moci dostala skrze násilí, stejně vždy dle liberálů ztroskotá. Pokud jednou z hlavních zásad liberalismu je harmonie a mír, myslí se tím také náboženský mír. Neboť nesnášenlivost mezi náboženstvími přináší války. Zásadou liberalismu je tedy tolerance veškeré víry. Církev pak nemá nárok na výchovu a výuku mládeže. Mohou svou výuku a rituály zaměřit pouze na své přívržence, kteří se s touto církví spojují a nikoli na lidi, kteří o tuto víru zájem nemají.²⁴

Dle J. Graye jsou současné liberální režimy výplodem tolerance. Tolerance však jako taková vznikla již ve starověku. V souvislosti s tím pak rozděluje podoby liberalismu na ty, které jsou tolerantní a mají jednu ideální podobu života, a ty, které se snaží najít mír mezi různými způsoby života. Dle prvního způsobu instituce aplikují principy a dle druhého jsou prostředkem ke kompromisu. John Locke viděl v toleranci objevení ideálního života a funkci vlády pak vidí i v obraně pravdy. Dle Hobbese byla tolerance cestou k míru. Liberální tolerance je pak na jedné straně snahou vyřešit mírové soužití a na druhé straně je úsilím o rozumový soulad mezi jednotlivými životními způsoby a společnostmi. Pokud chce být liberalismus znovuobnoven, musí opustit od myšlenky univerzalizmu a přejít k myšlence soužití více principů. Cílem pak bude soulad protichůdných podob dobra. Tato myšlenka prosperity různých pojetí života pochází od J. S. Milla. Liberalismus by tedy měl být prostředkem pro nalezení podmínek rozdílných životních způsobů.

John Gray ve své knize *Dvě tváře liberalismu* popisuje, že směr liberálních legalistů uvádí, že jsou-li různé životní způsoby v konfliktu, je nutné položit otázku, co je podstatou spravedlnosti. Zastánci této teorie chtějí tento střet vyřešit pomocí práv a spravedlnosti. Spravedlnost je však neskutečně kontroverzní hodnota. Pojetí

²⁴VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4 strany: 38-56

spravedlnosti se v mnohých lidech i kulturách liší. Liberalismus se v postoji k totalitním režimům a fundamentalismu shoduje s pluralismem. V neshodě jsou v tom, že liberalisté zastávají názor, že ztělesňují veškeré univerzální hodnoty. Pluralismus pak veškerá tato tvrzení rozvrací. Univerzální hodnoty jsou společné všem a objevují se v základu všech společností. Ukazují nám však, že žádná univerzální společnost neexistuje.²⁵

Další zásadou liberalismu je jeho postoj k národnímu hospodářství. Národní hospodářství v liberalismu funguje na principech soukromého vlastnictví. Kritici kapitalismu a zastánci socialismu ho pak odsuzují pokaždé, když se odchýlí od toho, co je dle socialistů správné. Socialisté si pak myslí, že v socialistické společnosti může být výroba stejná jako v kapitalistické. Mises k tomu však vysvětluje, že celková výroba je závislá na způsobu, jak se vyrábí. Dělník je v práci zainteresován tak, že od množství se odvíjí jeho mzda. Podnikatelé si neustále konkurují a cílem je zlepšení a modernizace výrobků. Hnací silou k práci je tedy hlavně výnos z ní. Další výtkou proti kapitalismu je, že ti, kteří výrobní prostředky vlastní, mají ve společnosti výsadní postavení. Dle liberálů toto postavení mají, protože se na něj hodí a protože přináší společnosti důležitou službu. Stávají se například zaměstnavateli, tudíž zprostředkovávají výrobní prostředky. Pokud však svůj majetek špatně investují, přijdou o něj. Veškerí vládcí a vlada se pak většinou staví proti soukromému vlastnictví. Omezuje totiž moc vlády a dává více možností jedinci. Uznávají ho, ale pouze protože je nutné pro lid, výrobu i uchování míru. Jedním z důvodů, proč se vlada staví proti soukromému vlastnictví, je psychika vládnoucích a touha po moci. K tomu, aby vlada dodržovala liberální zásady, ji přiměje lid. Pokud vlada sebere lidem vlastnictví, dlouho se neudrží. A i přestože se někteří vládcí v historii pokoušeli zmanipulovat lid proti majetným, vždy se nakonec soukromé vlastnictví zachovalo či se k němu společnost navrátila. S myšlenkou, že soukromé vlastnictví je špatné, se však některé vlády ztotožňovaly dále.

V socialismu pak prý pravděpodobně nebudou lidé do výrobního procesu tolik zapálení jako v kapitalismu. V kapitalismu každý dostává výnos dle své práce a důchody se pak přizpůsobují těmto výnosům. V socialismu jedinci na jeho výnosech tolik nezáleží, protože důchod bude rozdělen z výnosů všech. Pokud si to bude myslet většina lidí, tak

²⁵GRAY, John. *Dvě tváře liberalismu*. Praha: Mladá fronta, 2004, 213 s. Myšlenky, sv. 17. ISBN 80-204-0992-0. Strany 9-33

výroba značně poklesne. Mises ve své knize o liberalismu pak píše, že v socialistickém hospodářství se nedá kalkulovat, a proto je neproveditelný. V kapitalistické společnosti se předem kalkuluje, zda bude podnik výnosný či ne. Z toho plyne, že pouze kapitalismus může být založen na dělbě práce. Soukromé vlastnictví přispívá ke spolupráci lidí. Misses pak dále o kapitalismu píše: „ *Ale v celku se s tímto společenským řádem musíme smířit právě proto, že nemůže existovat jiný.*“²⁶ Ani liberálové však neříkají, že je tento směr ve všech spektrech dobrý. Tvrdí však, že jakékoli jiné formy jsou neproveditelné.²⁷

D. Boaz k tržnímu procesu v liberalismu uvádí, že základem trhu je spolupráce a trh nikdo neplánuje. Celý proces je založen na konsensu. Příkladem mohou být faktury, které jsou souhlasem k nákupu ze strany zájemce. Nikdo na trhu tedy není k obchodu nucen. Důležité informace nám poskytují především ceny, které nám ukazují, co je dostupné, co společnost vyžaduje a čeho si společnost cení. Podle cen tedy poznáme také obchodní hodnoty. Neméně důležitá je také konkurence, která překvapivě vede ke spolupráci. S její pomocí vyrábíme s nižšími náklady. Egoistické a sobecké zájmy lidí vedou na trhu k tomu, aby si lidé pomáhali a poskytovali věci a služby pro ostatní. Prodavač v tržním procesu musí dbát na potřeby zákazníka a mít příjemné vystupování. Důležitou roli ekonomové připisují právě podnikatelům, neboli těm, kteří přesouvají zboží.

Jejich oceněním je zisk. Také lidé vstupují do ekonomických procesů za ziskem. Jedním z nejdůležitějších ekonomických procesů je růst ekonomiky. K růstu ekonomiky přispívají investice a finance. Dále také rozvíjející se lidský kapitál, zdokonalování technologií a lepší organizace ekonomiky. Ekonomii pak někteří liberalisté definují jako pozitivní vědu zabývající se záměrným chováním člověka. Ekonomické prostředky jsou pak dvojí, a to buď vynucení a násilné zabírání, nebo dobrovolná směna a výroba. Trh by pak měl zaručovat, že bude sníženo násilné zasahování do majetku druhých.

²⁶VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4 s. 77

²⁷VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4 strany 57-77

L. V. Misses vidí právě hlavní chybu socialismu v nepřítomnosti tržních cen, protože v tom případě není možná kalkulace.²⁸

V zahraniční politice pak platí stejné zásady jako v politice vnitřní a její cíl je taktéž stejný. Hlavním cílem liberálů je udržet uvnitř státu i mezi státy mír. Nezbytnou složkou zahraniční politiky je pak spolupráce všech lidí. Myšlení liberálů je tedy dle Misesse značně kosmopolitní.

Nacionalisté prosazují naprostou jednotnost národa, s čímž liberálové plně souhlasí, neboť mír uvnitř státu je důležitý. Nesouhlasí však s nacionálními myšlenkami upřednostňujícími jeden národ nad druhé, protože tímto stanoviskem je vždy poškozen mezinárodní mír. Ten je důležitý také z toho hlediska, že dělba práce prý značně překračuje státní hranice. Vývoz a dovoz zboží jsou pro dnešní obchod nezbytné. Všichni lidé mají dle liberálů právo na sebeurčení. To znamená, že rozhodne-li se skupina lidí, že nechce ve státě dále setrvávat a chce utvořit nový stát, má na to právo. Jde však o rozhodnutí většiny obývajících větší území. Hlasováním si má lid stanovit, ke kterému státu bude náležet. V národnostně různorodých zemích je dle liberálů liberalismus nezbytný, aby se zmírnila nenávist mezi národy. Světová válka prý vznikla kvůli předchozí antiliberální politice a zbrojní průmysl vznikl, aby uspokojil požadavky vlád a vládců. Aby byl mír zachován, musí ve společnosti fungovat takový řád, se kterým budou lidé spokojeni. Soukromé vlastnictví liberálové považují za jeden z prostředků sloužících k zachování míru. Příkladem mohou být soukromé dráhy, které by měly možnost posílat své vlaky přes více států. Také škola a výuka by se dle liberálů měla stát soukromou, protože i kvůli výuce může být narušen mír. Příkladem mohou být státy, ve kterých žije různě mluvící obyvatelstvo, a stát tedy musí řešit, v jakém jazyce bude výuka probíhat. Navíc je prý nutné, aby na území osídleném více národy měl každý národ svou jednotnou správu.²⁹

Liberalismus se také výrazně staví proti podmaňování si jiných národů silou a není pro něj důležitý rozvoj státní armády. (Stejně stanovisko k podmaňování národů silou zaujímá i J. S. Mill ve svém díle *Úvahy o vládě ústavní*). Z toho plyne, že ani tehdejší

²⁸BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 157-163

²⁹VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4 strany 89-97

kolonialismus, který využíval většího hospodářského vývoje bílé rasy, se rozhodně neshodoval s liberálními zásadami. Evropané v těchto zemích vyvraždili spoustu nevinných lidí a přivezli sem zbraně a násilí. Výhodou však je, že se kolonizované země zapojily do světového obchodu, a mají z toho užitek všichni.

Světový obchod by měl být svobodný a neměl by být zatížen ochrannými cly. Dle Misesa totiž ochranná cla snižují výnosy z práce lidí. Každý stát chce co nejvíce omezit dovoz a co nejvíce maximalizovat vývoz, což právě značně omezuje dělbu práce. Neměl by však být omezen ani pohyb kapitálu a pracovních sil. Liberalismus požaduje, aby se každý mohl pohybovat, kde chce. Proti tomu v mnohých zemích stojí nařízení vlád omezující přistěhovalectví. Toto stanovisko prý brání většímu rozvoji hospodářství a dělby práce.³⁰

Tento směr také značně podporuje vzájemnou politickou a vojenskou podporu evropských zemí a společnou integraci. Národy by se dle zásad liberalismu měly vzájemně podporovat a zajišťovat světový mír. K tomu je nutno vytvořit organizaci, která spojí všechny národy. Mezinárodní právo pak prý stojí nad právem státním a je nutná existence nadnárodních soudů. Například instituce, jako je Společnost národů, je však nedostačující. Musí být naplněna přání národů, odstraněna ochranná cla a povinné školství. Rusko je pak státem, který je od zbytku světa značně izolován. To, že nepřijalo Rusko kapitalismus, ho dle liberálů značně vyčerpalo, sovětský režim se prý má sám vyřídit a nemá být podporován evropským dovozem.³¹

Starší liberalismus prý zanikl, protože nepřipisoval větší váhu politickému boji a politickým stranám. Velkou chybou dle Misesa byl optimismus, který nepochyboval o nezastavitelnosti hospodářského rozvoje. Dle nich všichni lidé chápou problémy života a jednají rozumně. Neuznali tedy, že velký celek neuvazuje logicky a že většině lidí se více než trvalý zisk jeví lepší momentální výhoda. Někteří lidé totiž neumí přemýšlet nad společenskými problémy, a tudíž je neumí ani řešit. Mises dále tvrdí, že liberalismus nemůže vyhrát prostředky jiných politických stran. Pro liberalismus je důležitá bezstavovská společnost, neboť v ní probíhají neustálé boje mezi stavy. Stavovský parlament nebude nikdy prosazovat požadavky většiny lidu.

³⁰VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4 strany 98- 115

³¹VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4 strany 115-123

Liberální strany by tedy měly být zaměřené na společnost a založené na vzájemné spolupráci. Tento směr je tedy stranou zastupující zájmy kapitalismu. Antiliberální strany pak pouze vedou své přívržence ke spojení proti ostatním. Požadují výsadní práva pro určité společenské skupiny. Snaží se tedy z menších skupin vytvořit velké strany, neboť pokud by byla privilegovaná většina, nejednalo by se již o výhodu.³²

Od 17. století se vyvíjel parlamentarismus, který byl výrazně ovlivněn duchem liberalismu. Členové parlamentu měli brát ohled na požadavky všech a veškerá privilegia byla pro společnost škodlivá a nebezpečná. Strany, které prosazují privilegia pouze pro určitou skupinu lidí, způsobily krizi parlamentarismu. Strany se dle liberálů mohu odlišovat názory a argumenty, ale musí být zástupci všech. Pokud nenastane rovnováha mezi jednotlivými stranami ve státě, dojde k pronásledování slabších stran, které nejsou u moci.

Jednou z velkých chyb politických stran prý je, že mají velké množství požadavků, tudíž je pro ně problematické dosáhnout cíle. Společnost zkrátka nemůže fungovat, je-li rozdělena do skupin, které soutěží o výhody. Chtějí totiž prosadit pouze své zájmy a nezajímají se, co by se stalo, kdyby se to povedlo i ostatním stranám. Liberalismus se prosadil především silou ideologie, nikoli pomocí armády. Proto také liberálové sázeli na to, že se šíří sám. Zkrátka všechny strany prý stojí proti liberalismu, jelikož liberalismus je založen na úplně jiných principech. Je zaměřen na celou společnost a ne pouze na určité skupiny.³³

4.3 Pohled liberalismu na občanskou společnost a hodnoty

Jak již bylo zmíněno, vláda by měla pouze chránit práva lidí. Jenže lidé pro přežití potřebují také spolupráci s druhými, aby mohli vyrábět, obchodovat a celkově, aby společnost mohla prosperovat. Naše vztahy s druhými lidmi pak formují tzv. občanskou společnost. Ta je složena ze všech vztahů mezi lidmi.

³²VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4 strany 125-135

³³VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4 strany 135-141

4.4. Základní práva

*„Z liberálního pohledu máme nekonečné množství práv obsažených v jednom přirozeném právu. Toto jedno fundamentální právo je právo žít svůj život, jak je libo, pokud nejsou porušena stejná práva ostatních.“*³⁴ Lidé by si pak ve svých právech měli být rovni.

Lidé jsou společenští tvorové, proto potřebují, aby se kolem nich formovala společnost. Každý člověk pak vlastní sám sebe. V tom případě má také každý právo na život a vražda se nepřipouští. S právem na život úzce souvisí také právo na svobodu. V některých formách vlády vládne jediný jedinec či skupina jedinců vlastní ostatní a ti mají pouze omezená práva. Nemožným systémem je pak systém, ve kterém by se všichni vlastnili navzájem, jelikož by se každý musel ptát každého, jestli může jednat tak či onak. Takový systém by se dle Boaze změnil v systém, kdy jediný jedinec či skupina vlastní ostatní. Základní jednotkou společnosti je tedy jedinec, který je schopen přijímat zodpovědnost za své činy. Je důležitou součástí společnosti a společnost je pro něj nezbytná. I zde však platí pravidlo, že všichni lidé mají přirozená práva a každý musí respektovat práva druhých. Ze vzájemné spolupráce pak plyne jedinci velký prospěch. Mimo to liberalismus jednoznačně uznává důstojnost každého jedince. Každý člověk má hodnotu a pouze on může jednat. Principy rovnosti a individualismu přiměly mnohé k úvahám o postavení žen a černochů. Vyvinulo se holistické hnutí a feminismus. Feministky pro svou obhajobu často užívaly právo vlastnit sebe sama nebo Lockeovu morálku. Zastánci liberalismu jsou pak také feministicky smýšlející, neboť prosazují rovnost mužů a žen před zákonem.³⁵

Z práva na sebevlastnictví pak také vyplývá právo na vlastnění majetku. Majetek dle liberálů slouží lidem k naplnění jejich potřeb a tužeb. Jak lze ale majetek nabýt? Dle Locka tím, že člověk smísí svou práci s půdou a tím vznikne jeho nárok na ni. Dle Nozicka musí lidé majetek nabýt spravedlivě. Dále je důležité strukturální rozdělení. Dělení ve společnosti vždycky probíhá na principu, kolik toho kdo vlastní,

³⁴BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. s. 53

³⁵BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 53-60

nikoliv na základě toho, jak to získal. Lidé mohou získat nevlastněný majetek nebo mohou majetek směňovat. Nikdo si však nesmí přivlastnit cizí majetek bez souhlasu druhého. Bohatství je vždy nerovné, pokud dochází k dobrovolně kapitalistickému jednání mezi lidmi. Museli bychom pak lidem zabránit v utrácení peněz. Lidé mají nárok na to, co vyrobí, a to mohou také komukoli dát, například rodiče mohou své bohatství darovat svým dětem.³⁶

Liberálové zastávají stanovisko, které se nazývá axiom proti agresí a které říká, že: „*Nikdo nemá právo iniciovat násilí proti osobě nebo majetku kohokoliv jiného.*“³⁷ Výjimkou proti tomuto pravidlu je pouze sebeobrana. Za nespravedlivé tedy lze označit podvod, krádež, útok, vraždu, znásilnění a další činy spáchané na osobě, která nás nikterak neohrozila.

Friedrich Hayek pak uvádí, že zákony musí být známy všem a musí být obecné. Žádný člověk není nad zákonem, moc musí být rozdělena a zákon se musí vztahovat na všechny. Soudy by pak jednoznačně měly být nezávislé.

Člověk je tedy dle liberálů svobodný, ale nesmí nikterak zasahovat do svobody druhých. Takové stanovisko právě také zastává J. S. Mill ve svých úvahách o svobodě. Lidé by měli respektovat práva ostatních a neměli by používat násilí. Největším porušením práva na vlastnictví sebe sama bylo otroctví, proti kterému liberálové vedli rozsáhlou kampaň a které bylo krátce na to zrušeno. Jedním z dalších důležitých lidských práv je svoboda projevu. Ta je prý výrazně omezována vládou, jelikož vláda například zakazuje publikování určitých informací jak na internetu, tak i u zboží či televize. Důležitá je pro liberály také svoboda uzavírání smluv. Jeden britský teoretik popisuje, že společnost se vyvinula do takové formy, ve které jsou lidé posuzováni dle dohod, smluv a postavení. Hlavní funkcí smluv je, že přináší lidem jistoty. Jedná se o směnu majetku, na který mají obě smluvní strany nárok. Porušení náplně smlouvy je krádež. Příkladem může být slíbený úrok. Pokud si od někoho půjčíme 2000 a slíbíme,

³⁶BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 60-71

³⁷BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. s. 72

že za rok vrátíme 2200, tak pokud tak neučiníme, jsme zloději. Smlouvy jsou mimo jiné také základem pro rozvoj ekonomiky.³⁸

Ne všichni liberálové pak s teorií přirozených práv souhlasí. Vystupují proti ní třeba Jeremy Bentham nebo L. von Mises známý jako utilitarista a ekonom prosazující ekonomiku bez státních zásahů. Přestože však teorii přirozených práv odmítají, dochází ke stejným názorům jako ostatní liberálové, kteří ji zastávají.

Problémem dnešní doby je, že lidé považují za svá práva všechno, co chtějí a po čem touží. Ve spojených státech řeší kongres neuvěřitelné množství požadavků na práva týkajících se například cvičení s těžkými činkami pro ženy či dovážky pizzy do nebezpečné čtvrti a jiné. D. Boaz vidí hned dvě řešení tohoto problému: jedním z nich je, že se lidem podaří přesvědčit kongres v jejich prospěch. Druhým je porovnání těchto požadavků se základními právy (právem na svobodu, na život, vlastnictví). Pokud totiž bude rozhodovat vlastnické právo, rozhoduje majitel o tom, koho a za jakých podmínek ubytuje či neubytuje. Vlastník pizzerie bude také rozhodovat, kam bude své produkty rozvážet. Poměrnou většinu institucí a budov vlastní také stát. Tím se vláda stává většinovým vlastníkem a zaměstnavatelem a tudíž také zasahuje do práv.³⁹

4.5 Budoucnost liberalismu

Myšlenka, že role vlády je omezená pouze na ochranu lidských práv, vznikla za revoluce. Požadavek minimální vlády byl prosazován již ve středověku. Boaz ve své knize rozlišuje pojmy stát a vláda, neboť jsou tyto termíny dle něj chybně chápány jako stejné. Vládu vidí jako organizaci, která chrání naše práva a potřeby a která rozhoduje. Stát je donucovací organizace, která má moc. Příslušníci byrokracie pak často využívají svých úřadů k zisku peněz a nárůstu postavení. Stačí, aby pracovali na procesu, který se stále komplikuje. Pokud problém vyřeší, pomůžou společnosti, ale mohou přestat dostávat peníze, protože je nepotřebují nebo mohou přijít o svůj úřad. Stejně tak vláda se snaží neustále růst a vybírat od lidí více peněz. Liberální vidina společnosti se tedy jeví mnoha lidem nelogická, protože společnosti je ponechána velká volnost. Válka je

³⁸BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 72-80

³⁹BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. 81-93

pak situací, kdy je moc a síla vlády vystavována. Dokonce liberálové jsou během války schopni ponechat státu více prostoru pro uplatnění.⁴⁰ „*Válka je tedy špatná pro lidi, ale dobrá pro vládnoucí třídu.*“⁴¹

Současnými problémy jsou zločiny, špatná kvalita životního prostředí, rozpady rodin a jiné. Mnohdy tyto problémy způsobuje sám stát, protože zasahuje do života více, než je nutné. Jako pozitivní můžeme označit ekonomický růst, který je zapříčiněn tím, že lidé mohou svobodně obchodovat a vyrábět. V poslední době se tento růst však zpomalil. Problémy se také nachází v oblasti důchodů, zdravotní péče, rasového napětí, zločinnosti a chudoby.

Boaz vidí řešení současných problémů ve snížení veřejných výdajů, předání služeb soukromým vlastníkům, vyšší míře rozhodování jednotlivců a omezení regulace trhu. Liberální politika pak prosazuje snížení všech daní. Zdanění je vynucené státem, a proto ho chce liberalismus odstranit. Fungovat by měly pouze ty podniky, které fungují bez státní podpory. Dále by měly být zrušeny nepotřebné úřady a snížen rozpočet armády.⁴²

Další společenské problémy se objevují v oblasti rodinných hodnot. Rodiny se rozkládají, děti trpí rozvody. Částečně za tuto situaci může kapitalismus, jehož technologie a bohatství umožnily lidem rozvody a vstup do manželství později než v předchozích letech. Také v tomto případě je ideálním řešením snížit distancování státu v této oblasti. Rozhodně by stát neměl lidi ohledně sňatků diskriminovat. Problémem je i vzdělávání, které má dětem kromě informací předávat také společenské hodnoty a které dle Boaze opět přílišně řídí stát. Jedním z nejdůležitějších tvrzení obhajujících

⁴⁰BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 205-232

⁴¹BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. s. 232

⁴²BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 233-243

zásahy státu do ekonomického procesu je argument o tržním selhání. Přitom poskytuje úplně stejné služby jako trh.⁴³

Stát samozřejmě dle liberálů lidi diskriminuje i v oblasti práv. Neposledním důležitým problémem je ochrana životního prostředí. Řešení tohoto problému spatřují liberálové v soukromém vlastnictví, protože obecně se lidé lépe starají o to, co jim patří. Stát postupně zestátnil školství, kterým může ovlivňovat politiku a náboženství. Další zestátněnou službou bylo zdravotnictví, což lidem pomohlo, jelikož někteří neměli předtím na zdravotní péči peníze. Problémem služeb převedených na stát je, že spíše prosazují přání poskytovatelů než přání zákazníků.⁴⁴

S tím souvisí téma centralizace a decentralizace. Státy jsou příliš velké na to, aby byly snadno podmaněny a ovlivňovány, ale malé na to, aby byly ekonomicky nezávislé a silné.

Evropská unie pak umožňuje obchodníkům z různých zemí svobodně podnikat a společný trh prý nevyžaduje centrální řízení.

V dnešní době však liberalismus již tolik nesoupeří se socialismem jako se sociální demokracií, která sice prosazuje trh a občanskou společnost, ale také prosazuje jisté ovládání a omezování.⁴⁵

Výhodou liberalismu je také informační společnost, která je jedním z důvodů pro budoucnost liberalismu. A to tím, že ačkoli největším problémem dnešní doby je velké množství informací, lidé si díky tomu mohou poradit sami bez úředníků a byrokratů. Navíc na síti nelze využít státní donucení. Je to doba, kdy lidé nemají dlouhotrvající zaměstnání a firmy vznikají poměrně rychle.⁴⁶

⁴³BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 268-276

⁴⁴BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 276-296

⁴⁵BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 320-324

⁴⁶BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 325-327

Zásadním rozdílem mezi liberalismem a socialismem je ten, že liberalismus člověku nezakáže, aby byl socialista. Pokud v liberalismu bude chtít skupina lidí vlastnit půdu společně, není to problém, pokud k tomu není někdo donucen. Lidé, kteří nebudou respektovat práva na majetek a život druhých, mohou být státem donuceni k dodržování pravidel určených společností. Stát však majetek pouze chrání. O tom, jak s ním bude nakládáno, rozhoduje jeho majitel. Nikdo však nemůže sám sebe svěřit trvale někomu jinému.⁴⁷

H. H. Hope uvádí, že klasický liberalismus se nachází v úpadku. Najdou se prý však i nadějná období jako například situace v Itálii po druhé světové válce. Tvrdí však také, že liberalismus zničil sám sebe tím, že prosazuje myšlenku sebevlastnictví a vlády zároveň. Dle něj spolu s vládou nemohou fungovat dvě nejdůležitější myšlenky liberalismu a to lidská práva a vlastnictví. Navrhuje tedy společnost bez státu a vlády a prosazuje, že jakoukoli nefunkční či špatnou vládu mohou lidé sesadit. F. Chodorov pak největší slabost státu vidí v tom, že je založen na prosazování síly jednotlivce či skupiny lidí. Může to být moc, kterou používají jedni proti ostatním. Z toho pak jasně vyplývá, že zlodějem není stát, ale jednotlivci, kteří ho tvoří. Společenská moc je pak založená na silných jedincích, kteří se nebojí prosadit svůj názor a kteří mají společné myšlenky. Liberalismu přeje také vzrůstající význam společenských věd.

Formulovat vztahy v občanské společnosti je obtížné. Člověk je jednající bytost, která se formou poznávání teprve učí těmto vztahům.⁴⁸

4. 6 Námitky vůči liberalismu

Liberalismus se zaměřuje na lidské chování. Podporuje však hlavně vnější blahobyt, nikoli vnitřní, což je chybou a za to bývá často kritizován. Mises na to reaguje tím, že

⁴⁷BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 328-335

⁴⁸BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5. strany 337-342

spokojený občan žijící v dnešní době v blahobytu však své vnitřní potřeby uspokojí lépe než občan žijící v bídě například ve středověku.

Další námitkou vůči liberalismu je, že se zajímá spíše o vše rozumové a nepřipisuje velký význam lidským citům. Netvrdí však, že všichni lidé jednají pouze racionálně, nýbrž by tak jednat měli. Výjimkou je politika, ve které se při rozhodování cit může prosadit a také prosazuje. O tom, jak má něco být a fungovat, rozhoduje zásadně rozum. Otázka, kdo tuto věc má zřizovat, však podléhá spíše citové stránce.

Cílem tohoto směru je pak zajistit prosperitu a blahobyt pro všechny skupiny společnosti. Tato myšlenka se měla objevovat také v utilitarismu, který chce zajistit co největší štěstí pro co nejvíce lidí. Někteří jeho odpůrci pak právě vznášejí námitky, že tento směr se zaměřuje pouze na blaho některých vrstev, což Mises popírá. Liberálové zastávají stanovisko, že je dobré se na chvíli něčeho vzdát, protože v celku to přinese dobro. Odpůrci této teorie prosazují to, co se jeví výhodné v danou chvíli, i když to později nemusí být až tak užitečné⁴⁹. Oponují tím, že i v liberalismu jsou lidé zasaženi chudobou a bídou, jenže tomu tak bude pravděpodobně u všech zřízení. Dle Ludwiga rozpoutal antiliberální program světovou válku a jeho následkem bylo omezení dovozu a vývozu mezi státy a prosazování socialistických reforem, což považuje za zhroucení lidské společnosti.

David Friedman pak ve své knize klade otázky vztahující se k teorii přirozených práv. Zamýšlí se například nad těmito otázkami: Jak se liberálové zachovají v situaci, když se potápí loď a do člunu pro čtyři se tlačí osm lidí? Kdo má pak přirozená práva? Co když se zkrátka člověk octne ve špatné situaci nebo co když politický systém ztroskotá? Dochází pak k závěru, že pokud je člověku znemožněn politický a sociální život a ocitá-li se v krizi, práva ustupují.

Liberalistická společnost bývá označována jako společnost kapitalistická. Průmyslový a technický vývoj přispěl ke kulturnímu a ekonomickému rozvoji celé společnosti.

Odpůrci této teorie pak kapitalismus vždy zmiňují pouze při negativních vlivech

⁴⁹VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4.
strany 13 -19

a důsledcích, které ani nebyly založeny na liberálních zásadách. Příkladem může být situace, kdy hovoří o nějakém produktu a nezmíní, že díky liberalismu tento produkt může společnost využívat, ale podtrhnou zvýšení jeho ceny, způsobené kartely, nad cenu světově přijatelnou.

Odpůrci liberalismu pak soudí, že v dnešním světě monopolů a kartelů již pro liberalismus není místo. Dělbou práce a hospodářským vývojem základní principy liberalismu však nadále pokračují. Dochází však ke specializaci jednotlivých podniků. Někteří odpůrci navíc tvrdí, že se jedná o směr, který upřednostňuje pouze kapitalisté. To Mises vyvrací tím, že soukromé vlastnictví je prospěšné všem a ne pouze vlastníkům, neboť jde o instituce sloužící zájmu společnosti. Jedná se tedy o směr sloužící všem.

5. Pojetí svobody

Dle Milla štěstí nalezneme pouze ve svobodě jednání a myšlení. Ani stát, ani tyran by neměl ovlivňovat svobodu jednotlivce. Jako nejvíce užitečnou označuje svobodu slova, volby, cítění a práv. Přitom rozhodně zavrhuje pojem přirozených práv. Svobodu obecně chápe jako svobodu lidí, jejich jednání a slova. U svobody slova je důležité tolerovat názory všech, neboť jinak hrozí, že bude umlčen pravdivý názor. Ve svém pojetí svobody se poté inspiruje Kantovým pojetím mravního citu, který chápe jako výsledek příčin rozumu. Pokrok a zlepšení, které chápe jako nejdůležitější pro vývoj společnosti, mají původ právě ve svobodě. Kontrole pak mají podléhat činy a slova, která nějakým způsobem škodí druhým. Jako příklad je zde uvedeno, že klidně můžeme mít vlastní názor na obchodníky s obilím, uveřejňovat ho v tisku, ale nesmíme shromažďovat davy před jeho domem a tam své názory nenávistně hlásat. Nebo rozdávat škodlivé plakáty. V takovém případě se totiž jedná o pohnutku ke škodlivému činu.

Mill obecně schvaluje různost názorů, ba dokonce tento stav považuje za dobro. Schvaluje také různost charakteru a životních způsobů. Různost ve společnosti vzniká vždy, neboť je zřejmé, že lid je nedokonalý. Individualitu tedy považuje jako velice žádoucí, ovšem pouze ve věcech, které se nevztahují k druhým, ale k jedinci samému.⁵⁰ Také zvyky a tradice jsou dobré, ale nedoporučuje, aby lidé dělali různá rozhodnutí a činy pouze proto, že je to zvykem. Každý člověk musí ve svém životě svá rozhodnutí volit, jen tak rozvine svou schopnost jednání a usuzování. Pokud jedinec uznává názor jen proto, že ho uznávají ostatní, jeho mozek se oslabuje a zmenšuje. Rozvíjí se tedy pouze ten, kdo si volí svou životní cestu. Lidé se neptají po tom, co by zlepšilo jejich osobnost, ale tážou se, co by dělali jiní lidé jejich profese a postavení, což není dobré.⁵¹

⁵⁰BEDNÁŘ, Miloslav. *John Stuart Mill: dvě stě let od narození: sborník textů*. Editor Marek LOUŽEK, autor úvodu Václav KLAUS. Praha: Cep, 2006, 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4 strany 14-17

⁵¹BEDNÁŘ, Miloslav. *John Stuart Mill: dvě stě let od narození: sborník textů*. Editor Marek LOUŽEK, autor úvodu Václav KLAUS. Praha: Cep, 2006, 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4 strany 11-37

5.1 Svoboda

Mill se ve svých spisech zabývá především občanskou a společenskou svobodou. Tedy převážně tím, jakou moc má společnost nad jedincem a jakou svobodu má jedinec ve společnosti.

Souboj mezi autoritou a svobodou jedince provází po celý čas dějin. Jako svoboda byla chápána jistá ochrana proti neomezené vládě panovníků. Po celý vývoj lidstva se lidé snažili pomocí zisku práv omezit panovníkovu moc. Pokud panovník práva porušil, následovalo povstání. Druhým způsobem, jak omezit moc vládce, bylo zřízení ústavních hranic. O důležitých záležitostech pak hlasovali všichni obyvatelé tohoto území. První omezení byla ve většině evropských zemí.⁵²

Jednalo se o dobu, kdy národy nechtěly, aby vláda byla nezávislou na lidu, a požadovaly, aby prosazovala jejich zájmy a potřeby. Jako užitečnější chápali lidé dosazení svých zástupců do státních orgánů a možnost jejich sesazení. Pokud se tedy společnost snaží o dočasné a volitelné vlády, je dle Milla nutné, aby panovník byl s lidem zajedno, aby se jeho zájem shodl se zájmem lidu.⁵³

Dále se ve svých úvahách o svobodě zabývá hranicí mezi individualitou a dozorem společnosti, tímto tématem se tato práce více zabývá v podkapitole hranice jedincovy svobody. Právě zákon a mínění veřejnosti pak pro jedince určí předpisy chování. Pravidla, která pro lidi platí, jsou jim zřejmá a dle společnosti je není nutné zdůvodnit. Lidské mínění o tom, co je obdivuhodné nebo zavrženíhodné, je tedy ovlivněno mnoha faktory, jako jsou rozum, předsudky, pověry a city.

Pokud se ve společnosti nachází vládnoucí třída, určuje právě ona, co je morální. Jindy se pak lidé podřídili pocitům a morálce bohů nebo panovníka.

⁵²MILL, John Stuart. *O svobodě* 1. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 95 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1087-8. Váz strany: 5-7

⁵³MILL, John Stuart. *O svobodě* 1. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 95 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1087-8. Váz strany: 7-10

Myslitelé té doby požadovali svobodu myšlení a radikálně odmítali názor, že se člověk ve věcech svobody zodpovídá ostatním. Jenže jak Mill dále píše, nesnášenlivost lidu vedla k zavržení těchto myšlenek a k tomu, že téměř nikde nebyla náboženská svoboda. S pojmem svoboda jednotlivce jsou spojena dvě základní pravidla, a to, že: 1. jedinec může omezit svobodu druhých pouze v sebeobraně nebo nutné obraně, 2. agresi nebo násilí můžeme použít jen, abychom sebe či někoho ochránili, ne bezdůvodně.⁵⁴

Nikoho také nemůžeme k ničemu nutit a společnost by měla trestat jen takové chování, které zasahuje do svobod druhých. V tomto Millově myšlení se vyskytují zásady současného práva, což dle mého mínění dokazuje, jak pokrokové jeho myšlení bylo. Musí však být vyspělá také společnost, čímž myslí takovou společnost, která funguje na zásadě svobodné a rovnoprávné diskuze. Užitečnost Mill považuje za základ posuzování všech etických otázek. Myslí tím užitečnost vztahující se k zájmům a vývoji člověka.⁵⁵

Každý člen společnosti pak vyžaduje svobodu myšlení, publikování, cítění, svobodu volby povolání a životní volby obecně, svobodu slova a možnost vzniku spolků. Tam, kde se tyto svobody nenachází, nejedná se o svobodnou společnost. Jedinec má mít právo volby, a pokud ho nemá, společnost zakrní, neboť pokud budou všichni stejní, nedojde k jejímu vývinu.⁵⁶

5.2 Individualita

Jednání dle Milla nemusí být tak svobodné jako myšlení. Za trestuhodné označuje veškeré jednání, které bez příčiny působí druhým bolest. Pokud jedinec pak svým jednáním nikomu nepřivádí utrpení a nikoho neomezuje, má právo, aby své myšlenky

⁵⁴MILL, John Stuart. *O svobodě* 1. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 95 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1087-8. Váz. parafrázováno strany: 10-18

⁵⁵*Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*. II. ISBN 978-80-7298-237-0. strany: 9-22

⁵⁶MILL, John Stuart. *O svobodě* 1. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 95 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1087-8. Váz. strany: 18- 26

vykonával v praxi a zkoušel své životní způsoby samostatně.

Problém vidí v tom, že většina lidí je se společenskými zvyky spokojena, a tudíž nevidí důvod, proč žít jinak. Společnost bohužel nerozumí rozmanitosti okolností. Zvyky nejsou špatné, ale jedinec má právo si je poupravit dle vlastního mínění.⁵⁷

Vykonávat vše stejně zvládnou i opice, pouze ten, jehož touhy a city jsou jeho vlastní, má charakter.

Kalvinismus hlásající predestinaci zavrhuje rozvoj individuality. Dále pak konstatuje, že zda náboženství hlásá, že člověka stvořil nejdokonalejší a nejvyšší Bůh, jistě si také přeje, aby se zdokonalil a nezakrněl.

Despotismus pak znemožňuje vývoj osobnosti, je tedy obecně špatný pro svobodu a pokrok.

Pod nátlakem se nevyvine ani myšlení génia. Dle Milla však lidé obdivují spíše talent než genialitu. Genialita myšlení není společností tolik ceněna. „Moderní dobu“ vidí jako dobu, kdy o všem rozhoduje masa, a právě proto by dle něj neměl být jedinec utlačován. V tomto bodě a celkově ve více bodech se ovšem doba J. S. Milla shoduje s dnešní dobou 21. století. I dnes se totiž vytrácí různorodost, a ačkoli jsou lidé svobodní, dělají to, co ostatní, a pro vyšší myšlení není v naší společnosti prostor. A jelikož společnost graduje k průměru, lidi s výjimečným myšlením nalezneme zřídka.⁵⁸

Mill tedy jako nejlepší životní způsob vidí ten, který si člověk vybere sám, pomocí svého rozumu.

Výchova dítěte by měla být výhradně v rukou rodiny, a ne úplně státní, neboť rozličnost je důležitá i ve výchově. Stejná státní výchova by tvořila stejné jedince, kteří by se ničím neodlišovali, ničím nevynikali. V souvislosti s tím se zamýšlí, že když si jedinec umí vybrat kabát či boty, jistě bude schopen nalézt i životní způsob, a pokud bude možnost výběru člověku odepřena, zkrátí se jeho štěstí a vývoj společnosti celkově.

⁵⁷MILL, John Stuart. *O svobodě 2*. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 109 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1097-8. (Váz.). strany 3-7

⁵⁸MILL, John Stuart. *O svobodě 2*. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 109 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1097-8. (Váz.). strany 10-22

Společnost mezitím obecně dle něj funguje tak, že pokud dělá někdo něco jiného než ostatní, je za to pomlouván, pouze bohatí a vznešení mají tu možnost dělat si, co chtějí.

Despotismus tedy vidí jako zábranu vývoje. Reformy dle něj také vždy nezaručí svobodu, protože mohou mít až vnucující charakter. Nad despotismem se pak zamýšlí i ve svém spise *Úvahy o vládě ústavní*, kde dochází k myšlence, že despotismus není pro lid dobrou formou vlády.

Pokud se však člověk prodá dobrovolně do otroctví, přijde o svou svobodu právem, neboť si tak vybral sám.⁵⁹

5.3 Hranice jedincovy svobody

Ty záležitosti, které se vztahují pouze k jedinci, spadají pod jeho vlastní svobodu. Pokud jedinec žije ve společnosti, spadá pod její ochranu a nesmí zasahovat do individuality druhých. Měl by se také podílet na ochraně společnosti a jejích členů. Pokud poruší její pravidla, může být trestán veřejným míněním. Lidé mají právo vyjádřit svůj názor k chování jiných. Společenské odsouzení však zasluhuje pouze chování, omezující a ubližující druhým, jelikož vlastnosti, které ho způsobují, jako škodolibost, egoismus a jiné, jsou mravně špatné.⁶⁰

Povinnost, kterou má jedinec vůči sobě, nějak nesouvisí se společností. Takže pokud si někdo ničí svůj život svým rozhodnutím, není třeba mu ho kazit ještě více. Naopak se mu snažíme poradit, jak může svou situaci zlepšit. Radit by mělo být povoleno vše, co je povolené i činit. Problém nastává v tom, že nikdo není úplně izolovaný.⁶¹ Co způsobí jedinec sobě, zasáhne tedy nějakým způsobem ostatní s ním spojené.

⁵⁹MILL, John Stuart. *O svobodě 2*. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 109 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1097-8. (Váz.). strany22-35

⁶⁰MILL, John Stuart. *O svobodě 2*. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 109 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1097-8. (Váz.). strany36-42

⁶¹MILL, John Stuart. *O svobodě 2*. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 109 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1097-8. (Váz.). strany 42-45

V souvislosti s tím uvádí příklad, že by nemělo být trestáno, pokud se člověk opije, ovšem pokud jde o policistu ve službě, ohrožuje tím společnost a to už trestuhodné je. Společnost své členy ovlivňuje již od dětství prostřednictvím socializace, pokud tomu tak není a nechá je mimo její vliv, může sama za to, že nemá dobré členy. Dále také uvádí, že pokud má nějaká společnost špatně nastavené zákony a nežádá ostatní národy o pomoc, nemohou zasáhnout.⁶²

Zásahy společnosti do soukromého života jsou však časté. Například mnozí si všímají a stěžují, pokud má nějaký dělník vyšší mzdu za svou větší produktivitu. Dalším příkladem mohou být neděle. To, že se v neděle nepracuje, je pro některé omezením svobody. Někteří mohou mít volno, jiní musí pracovat. Vláda může vydat zákon, který pomůže dělníkům zastávajícím těžké práce v průmyslovém podniku, aby měli volno. Ovšem nikdo nemůže požadovat po živnostnících, aby zavřeli své hospody a obchody, když chtějí pracovat a ví, že jejich zisk bude v neděli, když mají ostatní volno, vyšší. Obchod je zásadně věcí společnosti a měla by v něm být ponechána svoboda prodávajícím, ale i kupcům. Prosazuje tedy myšlenku volného obchodu a každé omezení pokládá za zlo. Ovšem dohled nad ním je žádoucí. Jako příklad uvádí zákaz prodeje a nákupu jedů. Jedy by měly být zakázány, pokud by byly užívány pouze k vraždám, ale ony se užívají i k jiným užitkům. V tomto případě je ovšem rozhodně žádoucí, aby byly jedy označeny například etiketou.⁶³

Pokud se tedy nějaké jednání vztahuje pouze k jedinci, společnost mu může poradit, upozornit ho, ovšem nic víc. Potrestat ho může v tom případě, pokud jeho jednání zasahuje do života druhých.

Není dobré trestat lenivost, pokud tedy ten, kdo nepracuje, nepobírá státní dávky. V tomto případě opět odkážu na Millovo dílo zabývající se vládou, kde uvažuje i nad tím, že by lidé pobírající farní dávky neměli mít možnost volit.

⁶²MILL, John Stuart. *O svobodě 2*. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 109 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1097-8. (Váz.). strany 45-53

⁶³MILL, John Stuart. *O svobodě 2*. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 109 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1097-8. (Váz.). strany 53-69

Pokud se navíc tento lenivý člověk nestará o své děti a svou rodinu, měl by být společností potrestán právě třeba příkazem k placení. Neboť tímto svým jednáním zasahuje do života druhých, do života těch, za které je mravně zodpovědný. V jeho rukách by měla být také výchova jeho dítěte, což by mělo být pravidelně ověřováno zkouškami zaměřujícími se na fakta a znalosti dítěte. Nesloží-li dítě tyto zkoušky, bude mu otec muset zaplatit školu, aby znalosti dohnalo.⁶⁴

5.4 Svoboda slova

Vláda nemá právo předepisovat lidem, co si mají myslet a co mají říkat. V ústavním státě vláda souhlasí s lidem a nebude nikoho nutit odvolat to, co je hlasem lidu. Mill však něco jako hlas lidu popírá, protože kdyby lidstvo bylo jednoho myšlení, ale jeden názor se odchyloval, nemělo by mít lidstvo právo umlčet ho. Názor, který chceme umlčet, může být správný. Navíc nikdo si nemůže myslet, že má právo k tomu někoho umlčet, protože nikdo není neomylný. Mimo to schopnost, aby člověk myslel, mu byla dána proto, aby myslel, a pokud uvažuje chybně, neznamena to, že nemá uvažovat vůbec. I vlády ukládají špatné daně a vedou války, které jsou nespravedlivé. To však není důvodem k tomu, abychom vůbec nevedli války a neukládali daně.⁶⁵ *Lidé a vlády musí jednat podle nejlepší vůle a nejlepšího svědomí.*

⁶⁶Veřejné mínění by mělo zasahovat proti vystupování, které obsahuje nepoctivost a nesnášenlivost.

Veškeré omyly myšlení se dají napravit pomocí diskuze a zkušenosti. Důležitou váhu Mill připisuje také srovnávání a studování různých názorů a faktů, neboť pokud se seznámíme se všemi námitkami proti naší teorii, podaří se nám ji upevnit. V souvislosti s tím uvádí, že pokud by nebylo povolené o nějakých názorech polemizovat, nemohla by platit například ani taková teorie, jakou je Newtonova myšlenka gravitace. Jedince, který svou teorii pokládá za nejdůležitější a neomylnou, přestože jsou možnosti jejího

⁶⁴MILL, John Stuart. *O svobodě* 2. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 109 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1097-8. (Váz.). strany 69-92

⁶⁵MILL, John Stuart. *O svobodě* 1. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 95 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1087-8. strany 29-32

⁶⁶MILL, John Stuart. *O svobodě* 1. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 95 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1087-8. Váz.s. 33

vyvrácení, označuje za člověka povyšujícího se nad ostatními. Takový člověk je slepým soudcem, který nevyslychá druhou stranu.⁶⁷

Každému by mělo být umožněno obhajovat své stanovisko vztahující se k nesprávnosti nebo nepravosti jistého mínění. V historii bylo více příkladů, kdy zákon zničil velké myslitele. Jako příklad zde uvádí Sokrata, který popíral státem uznané bohy, dostal se tedy do sporu s úřady a za toto své stanovisko byl také popraven. V historii je však více příkladů, kdy byla pravda potlačena. Například dvacet potlačených pokusů o reformaci již před Lutherem. Pronásledování a potlačování tedy vždy zvítězilo. Společenská nenávisť pak nezničí naše názory, ale přiměje nás k lenivění a zabrání jejich šíření. Velcí myslitelé se budou muset přizpůsobit či stáhnout. Mohou také omezit své myšlenky na běžné a povolené názory.⁶⁸

Tedy obecně platí, že ve společnosti, ve které je zakázána diskuze a polemika, nevzniknou velcí myslitelé. Teprve pokud bude názor podroben argumentaci a polemice, bude živým dogmatem, je tedy přímo žádoucí o něm pochybovat. Mimo jiné musíme myslet logicky a uvažovat o důvodech daného myšlení. Pokud studuji geometrii, nestuduji pouze poučky, ale také důkazy. To samé platí i u názorů, kdy je třeba znát důvody, proč protichůdné teorie nemohou být pravdivé. Již Cicero zkoumal v řečnictví různé cesty, aby zvítězil nad svými protivníky. Pokud na otázku nahlédneme pouze svým stanoviskem, nevíme o ní dle Milla mnoho, neboť již při jejím zkoumání bychom si měli vymyslet protivníka a snažit se s ním argumentovat. Musíme tedy operovat s oběma názory, jak tím naším, tak protichůdným.⁶⁹

Z toho všeho tedy plyne, že žádný názor by neměl být potlačen, neboť může být správný. I mylné myšlení může obsahovat z části pravdu. A ten, který se snaží názory

⁶⁷MILL, John Stuart. *O svobodě* 1. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 95 s. Světová knihovna, sv. ISBN 1087-8. Váz. strany 35-40

⁶⁸MILL, John Stuart. *O svobodě* 1. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 95 s. Světová knihovna, sv. ISBN1087-8. Váz. strany 40-60

⁶⁹MILL, John Stuart. *O svobodě* 1. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 95 s. Světová knihovna, sv. ISBN1087-8. Váz. strany 60-65

druhých potlačit, si neprávem hraje na neomylného. Dále je nutné i pravdivé teorie vystavovat kritice a zkoumání, aby se nestaly pouze přežitkem.⁷⁰

⁷⁰MILL, John Stuart *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*. II. ISBN 978-80-7298-237-0. strany 23-60

6. Utilitarismus

M. Sandel ve své knize *Spravedlnost: Co je správné dělat?* popisuje příběh z roku 1884, kdy čtyři angličtí námořníci ztroskotali a zachránili se pouze na malém člunu daleko od pevniny. Po několika dnech došlo k tomu, že ostatní členové (důstojník, kapitán a lodník) zabili čtvrtého člena- plavčíka, kterému bylo teprve 17 let, byl sirotek a onemocněl mořskou nemocí. Ostatní se tedy následující čtyři dny, než je zachránili, živili jeho tělem. Téměř okamžitě byli zatčeni a souzeni. K celému činu se všichni dobrovolně přiznali. Na jejich obhajobu se spustila celá řada argumentů a diskuzí. Proti sobě zde stály především dva názory na pojetí spravedlnosti. Zastánci první teorie tvrdili, že bychom se neměli starat pouze o důsledky činu, ale práva a povinnosti by v nás měly vyvolat svědomí, které je nezávislé na společenském následku. Zastánci druhé teorie tvrdí, že morální jednání je závislé na důsledcích plynoucích z jednání pro společnost.⁷¹

6.1 Benthamův utilitarismus

Jeremy Bentham odmítal myšlenku přirozených práv. Svou teorii utilitarismu založil na principu maximalizovat štěstí a co nejvíce omezit bolest. Správné je dle něj dělat cokoli, co přinese nárůst užitku. Užitek má být vše, co omezuje bolest a přináší štěstí. Tento princip by neměl být základem pouze pro jedince, ale také pro vládu, která by měla zákony sestavovat tak, aby společnosti přinesly co nejvíce užitku. Všichni lidé se dle něj snaží dosáhnout slasti a vyhnout bolesti. Usilování o slast je jediné správné a odříkání si potěšení je protirozumové. Přičemž všechny slasti všech lidí mají stejnou hodnotu. Všechny činy hodnotí dle jejich důsledků a nikoliv kvůli pohnutkám, které k nim vedou.

Další nápady Benthama:

Přišel také s řadou jiných teorií a nápadů. Například chtěl zavést věznici zvanou Panoptikon, která měla mít uprostřed strážní věž, odkud by dozorcí sledovali vězně, ale

⁷¹SANDEL, Michael J. *Spravedlnost: co je správné dělat*. Přeložil Tomáš CHUDÝ. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, 303 s. Politeia. ISBN 978-80-246-3065-6 strany 39-42

vězni by je neviděli. Věznici by vlastnila soukromá osoba, která by s vězni uzavřela smlouvu. Tato smlouva by jim stanovila 16hodinovou denní pracovní dobu. Dále chtěl založit chudobinec, který se měl sám financovat. Důvodem byly jeho úvahy o tom, že setkání s žebrákem výrazně snižuje pocit štěstí (buď v lidech vyvolává soucit, nebo nechut'). Celý chudobinec měl fungovat na následujícím principu: kdokoli, pokud by viděl žebráka, ho měl odvést do chudobince. Zde by si žebráci prací vydělávali na jídlo, oblečení a další základní životní potřeby. Tím by byl chudobinec poměrně samočinný. Aby lidé na ulicích byli motivováni k sběru žebráků, stanovil za každého nalezeného žebráka finanční odměnu. Celý chudobinec pak měl fungovat na utilitaristických principech.

6. 2 Námitky vůči Benthamově teorii

Jednou z hlavních námitek proti utilitarismu je tvrzení, že nebere v potaz lidská práva. Celkový požitek naprosto zastíní práva jedince.

Michael Sandel uvádí ve své knize několik příkladových situací k zamyšlení. První je předhazování křesťanů lvům pro pobavení celého kolosea. Dá se ospravedlnit bolest a smrt jedince, která vznikla pro potěšení několika? Je to morální? Dalším příkladem je mučení. Je správné mučit například člověka podezřelého z terorismu, který pravděpodobně někam umístil bombu, která brzy vybuchne? Mučení sice přinese dotyčnému bolest a minimalizuje jeho štěstí, ale pokud to zabrání výbuchu a ztrátě dalších životů je to dle principu utilitarismu ospravedlnitelné. Není však pravdou, že všichni utilitaristé podporují mučení. Dle některých tímto způsobem nelze získat objektivní pravdu a navíc nemůže tato metoda nikdy přinést dostatečné množství užitku.

Odpůrci Benthamovy teorie odmítají mučení z důvodu porušování základních přirozených práv jedince.

Z tohoto příkladu je také jasně prokazatelné, že záleží na množství obětí. Mučení jedince se pak ospravedlňuje také tím, že on je za bombu zodpovědný a připisují se mu i další hrůzné činy. Dle Sandela však i utilitarista odstoupí od tohoto stanoviska, a to za předpokladu, že vina zmizí například tak, že budeme týrat jeho nevinné dítě

proto, aby sdělil, kde se bomba nachází.

Další námitka proti utilitaristické zásadě je, že všechny preference všech lidí mají stejnou hodnotu. Dle kritiků této teorie je nemožné všechny hodnoty měřit jednotným měřítkem.

Příkladem je kouření v České republice. Pomocí pravidla porovnání nákladů a přínosů je pro vládu kouření přínosné, jelikož ušetří na zdravotní péči, důchodech a jiném, protože kuřáci předčasně umírají. Takové výsledky přinesla studie společnosti Philip Morris, která v tomto případě ukázala šokující pohled na hodnotu lidského života. Cílem bylo dokázat, že není třeba navyšovat daně na tabák, protože kuřáci svou smrtí státu v podstatě vydělávají.

Agentura zabývající se životním prostředím na počátku 21. století vydala analýzu, ve které odhadla lidský život na 3,7 milionu, u osob starších sedmdesáti let se jednalo o částku nižší, a to 2,7 milionu. To souviselo s utilitaristickou teorií, že mladší přinesou více užitku a prožijí více štěstí.

Kritici této teorie poukazují na nemorálnost snah vyčíslit lidský život. Obhájci této teorie poukazují na to, že i používání automobilů přináší velké ztráty na lidských životech, ale přesto se společnost automobilů nevzdá ani nesníží povolenou rychlost. Sociolog Thorndike provedl pokus, ve kterém mladí lidé měli určovat sumu, kterou by chtěli zaplatit za následující situace: vytrhnutí předního zubu, useknutí malíčku na noze, snědení žížaly, zabití kočky a pobyt na daleké farmě v Kansasu. Nejhorší pro ně byla překvapivě představa, že by žili na farmě v Kansasu. Tímto pokusem se snažil potvrdit myšlenku, že všechno lze hodnotit jedním měřítkem.

6.3 Utilitarismus J. S. Milla

Mill ve svém díle *Utilitarismus* čerpá především z myšlenek Jeremyho Benthama. Navazuje však také na myšlení Adama Smitha či Davida Huma. Mill se také snažil vypořádat s námitkami vůči utilitarismu. M. Sandel píše, že se pokoušel utilitaristickou nauku zmírnit. Lidé se dle něj rodí svobodní a mohou činit cokoli, co neublíží druhým. Svoboda jednoho by tedy neměla zasahovat do svobody druhého. Tyto myšlenky formuloval ve své knize *O Svobodě*.

Stejně jako Bentham i Mill tvrdí, že hlavní roli hraje užitečnost. Konformní jednání podle zvyklostí však dle Milla omezuje osobní svobodu. Sandel pak uvádí, že toto Millovo dílo oslavující lidskou individualitu se výrazně odchyľuje od utilitaristických myšlenek. V díle *Utilitarismus* se pak snaží demonstrovat to, že tato nauka rozlišuje nižší a vyšší požitky. Bentham požitky neposuzuje. Poezie a dětská hra jsou na srovnatelné úrovni, pokud přináší stejný požitek. Mill naopak tvrdí, že veškeré slasti duševní jsou hodnotnější než slasti tělesné.

Někteří však namítají, že některé požitky mohou být slušné a vznešené a jiné naopak špatné a nevhodné. V tomto případě by bylo dobré je rozlišit na vyšší a nižší. Mill na rozdíl od Benthama tedy prosazuje myšlenku, že není důležité jen množství, ale také kvalita požitků. Opouští také od Benthamova kalkulu, který vypočítával správnost určitého jednání, a prosazuje spíše obecná pravidla. Mimo jiné přichází s myšlenkou, že vše, co je spravedlivé, je také společnosti a individuu prospěšné. Na utilitaristické myšlenky vztahující se k pravidlům později navázal například John Rawls. V České republice se Millovy myšlenky staly zájmem zkoumání profesora Tomáše Durdíka a T. G. Masaryka.⁷²

Již dlouho se vedou spory o to, co lze považovat za správné a co je nejvyšším dobrem. Veškeré jednání lidí je řízeno určitým cílem. Dle Milla je při určování správnosti jednání nesmyslné řídit se instinktem, neboť takový instinkt neexistuje. Lidé jsou schopni rozpoznat pouze obecné mravní zásady. V souvislosti s tímto tématem vznikly dvě školy, a to, induktivní a intuitivní. Obě tyto školy považují za hlavní, aby mravnost byla vyvozována z principů. Mravní nauky se formovaly na principu užitečnosti a největšího štěstí.⁷³

Užitečnost je pak chápána jako potěšení nebo něco, co je zbaveno bolesti. Veškerá činnost je správná, přispívá-li ke štěstí. Potěšení a co nejméně bolest je tedy cílem veškerého jednání. V souvislosti s tím Mill uznává, že některá potěšení jsou hodnotnější než jiná. Pokud lidé dávají bez ohledů na mravní závazky přednost jednomu pokušení

⁷²MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1. strany 13-26

⁷³MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1. strany 31- 40

ze dvou nehledě na to, že přináší více nespokojenosti a obě pokušení přitom znají, pak je hodnotnější. Zároveň je důležité, aby se tohoto potěšení nevzdali pro žádné jiné.⁷⁴

Lidé s vyššími schopnostmi potřebují vyšší požitky. Ti, kteří považují za lepší nižší uspokojení, budou pravděpodobně plně uspokojeni, zatímco ti, kteří požadují více, vidí některé štěstí jako nedokonalé.

„*Je lepší být nespokojený člověk než spokojený vepř, je lepší být nespokojený Sokrates než spokojený blázen,*“⁷⁵ A pokud jsou blázen a vepř dle Milla proti, tak jen z toho důvodu, že znají pouze svou stránku pohledu, zatímco druzí porovnávají stránky obě. Mnohdy však i lidé na vyšší úrovni dávají přednost nižším potěšením. Mill to označuje jako slabost charakteru pro zvolení bližšího dobra.

Základem utilitarismu je největší štěstí celkově. Tedy největší štěstí pro co nejvíce lidí, nikoli pouze pro jedince. Kvalitu požitku mohou poměřit ti, kteří s ním mají zkušenost. Odpůrci utilitarismu namítají, že štěstí je nedosažitelné a že někteří lidé se bez něj mohou obejít. Ti, co se bez něj dokonale obejdou, se naučili odříkání. Mill to obhájí tím, že utilitaristická teorie není pouze o zisku štěstí, ale také o vyhnutí se bolesti a neštěstí. Navíc štěstím se prý rozumí určité okamžiky potěšení. Za hlavní složky života je považováno vzrušení a klid. Nekultivovanost, sobectví a egoismus pak životní klid ruší a neuspokojuje život člověka. Utrpení člověka prý můžeme lidským úsilím a zájmem zmírnit nebo odstranit.⁷⁶

Také Mill tvrdí, že žít bez štěstí je možné a že tak nedobrovolně žije cca 5% obyvatel. Táže se: Co je důvodem toho, že se někdo zřekne štěstí? Čestní jsou ti, kteří se sami zřeknou štěstí, ale přispějí tím nárůstu štěstí ve společnosti. Dále Mill uznává, že zřeknutí se štěstí pro blaho jiných je nejvyšší ctnost. Kritici utilitarismu tvrdí, že je problematický v tom, že požaduje, aby lidské jednání podporovalo společnost. To vyvrací tím, že z etického hlediska není cit pro povinnost jedinou pohnutkou jednání.

⁷⁴MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1. strany 41-44

⁷⁵MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1. s. 48

⁷⁶MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1. strany 48- 56

Naopak prý většina skutků je motivována jinak. Příkladem může být záchrana tonoucího, tonoucího někdo zachrání, protože je to správné, jiný tak činí pouze kvůli odměně.⁷⁷ „Rozmnožování štěstí je podle utilitaristické etiky cílem ctnosti.“⁷⁸

Často kritici utilitarismu také vyčítají, že dělá lidi bezcitnými tím, jak se zaměřuje pouze na důsledky. Jenže žádný čin prý nelze označit jako dobrý či špatný na základě toho, zda ho vykonává dobrý či špatný člověk. Pro stoiky je nejdůležitější ctnost, zatímco utilitaristé berou v potaz i jiné stránky člověka. Dobrý skutek dle nich neznačí vždy ctnost a naopak. Další kritici utilitarismu vyčítají, že jde o bezbožnou nauku. Pokud je prý pravdou, že Bůh si přeje štěstí pro celý svět, který stvořil, pak předešlé tvrzení není pravdivé. Tato nauka by tím byla tou nejvíce náboženskou naukou na světě. Dále utilitaristé pokládají zjevenou pravdu a moudrost za základní mravnosti. Zjevení má totiž lidi naplňovat tím, co je správné. Principy užitečnosti také mnozí přirovnávají pouze k výhodnosti. Jenže tento princip se obhájí tím, že zásadně nepodporuje lži a nemorální výhody. Mravní pravidla jsou zdokonalitelná. Každý obecný princip musí být menšími principy aplikovatelný. Utilitaristé však činí výjimku, pokud shledávají porušení pravidla užitečnější než jeho dodržování. Užitečnost je tedy soudcem mravních povinností.⁷⁹

6.4 Sankce

Morální filozofie stanovuje odpovědi na otázky typu: Proč máme danou normu dodržovat a jaký je trest při jejím nedodržení?

Princip užitečnosti má vnitřní a vnější sankce. Pokud jde o ty vnější pohnutky, jedná se o obavu z dosažení znelíbení se ostatním a naopak o touhu po dosažení jejich přízně a sympatií. Ty přicházejí buď od Boha, nebo od bližních. Lidé oceňují veškeré chování, které podporuje jejich štěstí a Bůh taktéž prosazuje podstatu obecného štěstí. Vnitřní

⁷⁷MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1. 61-66

⁷⁸MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1. s. 67

⁷⁹ MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1 strany 68-81

sankcí je pocit nelibosti v nás. Je součástí našeho svědomí. Sankcí jsou tedy pocity lidí v jejich svědomí. A i kdyby tyto pocity byly získané a ne vrozené, stejně by to bylo přirozené. Neboť pro člověka je přirozené mluvit a stavět. Člověk má silné sociální citění a touží po jednotě s druhými lidmi. Život ve společnosti je nejpřirozenější. Sociální vazby působí, že jedinec dbá na blaho druhých. A pokud se o veřejné blaho nezajímá, stejně trvá na tom, aby se o něj zajímali druzí. Každý, kdo má rozvinuté citění, dbá na vnější motiv, a když vnější motiv chybí, řídí se člověk charakterem.⁸⁰

Dále se Mill ve svém díle zabývá otázkou: Jak lze dokázat princip užitečnosti? Veškeré životní otázky se dle něj vztahují k úvahám, co je žádoucí. Utilitaristé jako jediný žádoucí cíl uznávají štěstí. Důkazem toho, že je něco žádoucí, je to, že to lidé opravdu žádají. Každý jedinec touží po štěstí. Štěstí je totiž dobré pro jedince, ale také pro celou společnost. Je cílem veškerého jednání a kritériem mravného. Není však jediným kritériem, neboť si lidé žádají i jiné věci. Chtějí například nepřítomnost bolesti či ctnost. Také utilitaristé zastávají stanovisko, že bychom měli toužit po ctnosti, neboť ctnost je dobrem sama o sobě a prostředkem k dosažení cíle štěstí. Další touhou může být touha po penězích. Mnohdy to bývá pouze touha po věcech, které si lze za peníze koupit. Někdy je však pocit štěstí při jejich vlastnění silnější než při jejich užívání. Jsou tedy prostředkem k dosažení cíle, a tudíž jeho částí. Usnadňují lidem přání stejně jako moc a sláva. Mohou sice být žádané pro ně samé, ale vždy se jedná pouze o část štěstí. Dle utilitaristů je dobré, že původně neutrální věci přináší štěstí.⁸¹

Ctnost lidé chtějí, protože pokud ji mají, přináší jim to libost nebo naopak, pokud ji nemají, přináší to nelibost. Mill tedy v knize *Utilitarismus* vyložil myšlenku, že přirozené je požadovat štěstí nebo vše, co k němu vede. Z toho pak vyvozuje, že štěstí je jediným cílem lidského jednání, a tedy i kritériem mravnosti. Dále se zabývá tím, jak lze posílit vůli, která je aktivní složkou lidského jednání. Dochází k tomu, že vůli lze posílit jedinečně, ukážeme-li jedinci, že ctnost je zdrojem libosti. Následně nesprávné jednání spojíme s nelibostí a jedinci tak vštípíme zkušenost, neboť zvyk lidem dává jistotu.

⁸⁰MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1. strany 82- 97

⁸¹MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1 strany 98-108

7. O souvislosti mezi spravedlností a užitečností

Většina myslitelů vidí vnitřní kvalitu věcí ve spravedlnosti. Překážkou k uznání kritéria správnosti a nesprávnosti užitku a také štěstí byla spravedlnost. Spravedlnost Mill charakterizuje jako vnitřní kvalitu věcí, která má existenci v přirozenosti, jako něco, co je absolutní a liší se od užitečnosti. Jenže skutečnost, že je nějaký cit přirozený, tento cit neospravedlňuje. Lidé se za každým subjektivním citem snaží hledat něco objektivního. Spravedlnost není jednotná. Sama o sobě obsahuje rozporuplné hodnoty a to, co některá společnost označí jako spravedlivé, může jiná společnost považovat za nespravedlivé. Je však spravedlnost něco zvláštního, nebo se jedná o kombinaci vlastností? V tomto případě se nejprve musí zjistit specifický rys spravedlnosti, zda má spravedlnost a nespravedlnost nějaký společný rys či základ.

Za nespravedlivé se obvykle považuje zbavení majetku, svobody nebo nějaké jiné věci, která ze zákona patří druhému člověku. Je tedy spravedlivé respektovat něčí práva a nespravedlivé je jejich porušování. Pokud něčí práva byla porušena, může jich být zbaven. Dále je možné, že práva člověku vůbec neměla náležet (špatný zákon). V tomto případě někteří tvrdí, že ani špatné zákony by se neměly porušovat. Jedinec by se však měl snažit přesvědčit zákonodárce o jejich změně. Jiní myslitelé tvrdí, že nespravedlivý a škodlivý zákon bychom rozhodně měli porušit. Je také možné, že veškeré špatné zákony, které nesměřují k dobru, jsou škodlivé. Všechny možné názory, ať už ty, které povolují porušení zákona, či ty, které toto povolení odsuzují, se shodují v tom, že existují nespravedlivé zákony. Zákon tedy není poslední kritérium pro spravedlivost. Někomu může přinášet dobro a jinému zlo. Stejně jako pojetí spravedlnosti se mnohdy odlišuje také pojetí dobra a zla. Dobra jako jsou odvaha, ctnost, soucit a opatrnost, jsou však potřebné pro všechny typy lidské společnosti. Ve společnostech, kde tyto hodnoty schází, nemůže dle Graye nastat blahobyť.

Dále se považuje za spravedlivé, že každý má dostat to, co si zaslouží. Obecně pokud

někdo vykonává zlo, zasluhuje zlo, a pokud jedinec koná dobro, zasluhuje dobro. Takový je názor společnosti na dobro a zlo.

Další nespravedlností je nedodržet slovo či zklamat očekávání vyvolaná naším dobrovolným a očekávaným chováním. Tato povinnost může být zrušena jinou větší povinností.

Se spravedlností je také neslučitelná stranickost. Jinak řečeno projev přízně či preferování jednoho před druhým. (Kdo však neprokazuje dobrou službu přátelům a rodině, spíše cizím lidem, je všeobecně haněn). V souvislosti s právy je nestrannost žádoucí. Nestranné by měly být především soudy, které musí přiznat sporný předmět bez ohledu na všechno ostatní.

S myšlenkou nestrannosti je dle J. S. Milla úzce propojena idea rovnosti. Ovšem někdy je nestrannost pouze přihlédnutí k veřejnému mínění a zájmu. Rovnost je přímo složkou spravedlnosti. Spravedlivost má ochraňovat práva všech. V takovém případě se pojetí spravedlnosti u mnohých lidí však výrazně liší.

Všichni rovnost uznávají až do té doby, dokud užitečnost vyžaduje nerovnost. Ti, kteří prosazují názor, že užitečnost vyžaduje rozdíly ve společenském postavení, nepovažují za nespravedlivost nestejně rozdělování bohatství a privilegií, naopak ti, kteří v této nerovnosti vidí neužitečnost, v ní zároveň vidí i nespravedlivost.

V tomto se liší také názory zastánců rovnostářských teorií. Někteří komunisté požadují jako spravedlivé dělení výsledků kolektivní práce na principu rovnosti, jiní vidí jako spravedlivé, aby lidé s největšími potřebami dostávali více. Lidé takto smýšlející prosazují, aby více dostávali ti, kteří mají větší potřeby či ti, kteří vykonávají těžší práci. Etymologický výklad slova spravedlnost je spojený s autoritativním zvykem či pozitivní zákonitostí. Je to tedy jakási prapůvodní forma zákonitosti. Lidé však usuzují, že lze spravedlnost vztáhnout na spoustu věcí neupravených zákonem. Nikdo nestojí o to, aby zákony zasahovaly do všech detailů lidské existence, a přece lze usoudit, že se člověk jeví jako spravedlivý či nespravedlivý i v každodenním životě. Ideou společnosti je však vymáhání spravedlivého jednání a potlačování nespravedlnosti i v nejmenších věcech. S tím se pojí oprávněné obavy svěřit soudcům veškerou moc.

„Pramenem pojmu spravedlnosti je tedy nadále představa zákonného nátlaku, i když tento pojem, tak jak existuje v pokročilém stavu společnosti, před dosažením úplnosti projde několika transformacemi.“⁸² Lidé obecně o něčem říkají, že je to nespravedlivé, pokud dle jejich názoru ten, kdo to spáchal, za to má být potrestán. A to buď zákonem, veřejným míněním či druhými. To je rozhodující bod rozlišující mravnost a užitečnost. Povinnost pak lze chápat jako něco, co je vymahatelné.

Mravní povinnosti se dle etiků dělí do dvou tříd. Jedná se o povinnosti dokonalé a nedokonalé. Nedokonalé povinnosti jsou takové, kdy je nějaké chování povinné, ale okolnosti jeho vykonání si můžeme zvolit sami. Příkladem může být dobročinnost či láska. Dokonalými povinnostmi jsou povinnosti, na jejichž základě osoby získávají odpovídající právo. Nedokonalé povinnosti na rozdíl od nich žádné právo nezakládají. Millovo mínění je takové, že se tento rozdíl shoduje s rozdílem mezi ostatními mravními povinnostmi a spravedlností. Spravedlnost je tedy spojena s právem a nespravedlivost s bezprávím. V tomto případě se dle Milla zdá, že právo určité osoby a jeho odpovídající mravní povinnost pak tvoří určitý rozdíl mezi štědrostí a spravedlností. Spravedlnost totiž není pouze něco, co je správné dělat a nesprávné nedělat, ale také něco, co lze požadovat jako své morální právo. Nikdo však nemá toto morální právo na štědrost. Štědrost nejsme povinni uskutečňovat vůči každému. Teorie odporující této hypotéze ji potvrzují, neboť přestože zahrnují štědrost do spravedlnosti, říkají, že druhým lidem něco dlužíme, či že nemůžeme dostatečně oplatit to, co nám společnost dává. To obojí jsou formy spravedlnosti, ne však dobročinnosti či štědrosti.

Další otázkou je, zdali je cit doprovázející ideu spravedlnosti přirozený, nebo se vyvinul na základě známých zákonů? Nebo by dokonce mohl mít původ v úvahách o obecné užitečnosti?

Mill usuzuje, že cit jako takový nepochází z ideje užitečnosti, ale vzniká z ní to, co je v něm mravní povahy. Tento cit má dvě hlavní složky, a to přání trestu pro ty, kteří se dopustí bezpráví, a vědění, že existují jedinci, kterým se toto bezpráví stalo. První složka, tedy přání trestu, je spojena s instinkty, sympatií a pudem sebeobrany. Je tedy naprosto přirozené cítit nespokojenost a toužit po odplatě, jde-li o bezpráví páchané na nás nebo na našich blízkých. Tento cit je společný celé přírodě, neboť i zvířata se

⁸² J. S. Mill *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*. I. Praha 2016 ISBN 978-80-7298-487-9. s. 56

pokouší ranit ty, kteří ublížili jim nebo jejich mláďatům. Mimo jiné se stejně jako lidé snaží chránit své milé. Lidé se od zvířat však odlišují tím, že mají rozvinutější rozum, což způsobuje rozsáhlejší city, a také tím, že jsou schopni projevit sympatie nejen ke svým potomkům. Jejich city mají tedy daleko širší dosah. Cit pro spravedlnost tedy Mill charakterizuje jako přirozenou potřebu odplaty, která je charakteristická působením sympatie na nespravedlnost nebo působením rozumu. Sám o sobě neobsahuje nic mravního, mravní je v něm až to, že je zcela podřízen sociálním sympatiím. Spravedlivý člověk tedy pociťuje odpor nejen ke škodě spáchané jemu samému, ale i ke škodě spáchané společnosti i přesto, že se jeho přímo nedotýká. Raněný člověk, jehož bolest a touha po odplatě jsou mravním citem, vždy nejprve uvažuje nad tím, zda skutek zasluhuje odsouzení, a také cítí, že uplatňuje pravidlo, které je prospěšné jemu, ale stejně tak i druhým.⁸³ A pokud toto necítí a skutek posuzuje pouze individuálně, tak není spravedlivý. Tento názor zastává například i Kant svou myšlenkou: „*Jednej tak, aby pravidlo tvého jednání mohlo být přijato jako zákon všemi rozumovými bytostmi.*“ Tím v podstatě říká, že člověk, který rozhoduje o mravnosti skutků, musí brát ohled na zájem lidstva. Mill pak dodává, že své jednání máme principiálně řídit pravidlem, které by mohlo být přijato všemi bytostmi k užitku svého kolektivu.

Porušení práva pak tedy zahrnuje škodu způsobenou určitému jedinci či celému kolektivu a touhu po odplatě nebo potrestání toho, kdo škodu spáchal. Právem pak rozumíme vlastnění něčeho, na co má jednotlivec nárok, a to mu společnost zaručuje a chrání za pomoci výchovy nebo zákona. Když tedy jedinec vlastní právo na ochranu něčeho ze strany společnosti, má na to nárok. Pokud jedinci naopak nějaké právo nenáleží, není společnost povinna dělat nějaké opatření, aby mu to zajistila. Příkladem může být to, že jedinec má právo na to, co si vydělá v profesní soutěži, a společnost má povinnost nepovolit jinému člověku, aby mu v tomto vydělávání jakkoli bránil. Není však jejím úkolem starat se například o to, aby daný jedinec vydělával přesně 200 dolarů ročně. Pokud má však tyto peníze dostávat jako úroky za státní dluhopisy, je to již jeho právem, neboť společnost převzala tento závazek.

⁸³J. S. Mill *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*. I. Praha 2016 ISBN 978-80-7298-487-9 strany 56-60

Mít právo tedy charakterizuje jako něco, co má společnost hájit, dokud to vlastním. A jejím hlavním důvodem je užitečnost. Nejdůležitějším zájmem všech lidí je bezpečnost. Nikdo nemůže žít bez bezpečnosti, závisí na ní totiž uchování dobra i ochrana před zlem. O všech ostatních dobrech kromě bezpečnosti Mill píše, že je lze označit jako dobré pro jednoho a pro druhé ne. Můžeme je postrádat, ale bezpečnost postrádat nelze. Kdyby nás kdokoli silnější než my mohl něčeho kdykoli zbavit, měla by pro nás cenu pouze okamžitá libost. Proto je žádoucí, aby všichni lidé spolupracovali.

Užitečnost bývá často označovaná za nejistou normu, kterou si každý vykládá dle svého. Jako jediná jistota bývají označovány neměnné- nezrušitelné příkazy spravedlnosti. Jenže také spravedlnost je sporná. Existuje spousta diskuzí a názorů o tom, co je spravedlivé, stejně tak jako názorů o tom, co je pro společnost užitečné. Nejedná se tedy pouze o jedno pravidlo, nýbrž o celý soubor pravidel, mezi kterými si jedinec volí a vybírá buď dle vlastních preferencí, nebo nezávisle. Příkladem může být trest. Někteří tvrdí, že trest, který má odstrašit druhé, je nespravedlivý a spravedlivý je pouze takový trest, který je uložen pro dobro trestance. Zastánci opačného názoru naopak tvrdí, že spravedlivé je odvracet zlo od druhých a zaměření se pouze na dobro trestaného jedince je nespravedlivé, protože k tomu nám právo nenáleží. Zastánci jiné teorie pak prosazují myšlenku, že trestat je nespravedlivé, protože zločinec si toto stanovisko sám nevybral, ale byl tak ovlivněn výchovou.⁸⁴

Každý z nich staví na teorii spravedlnosti, tudíž každý z těchto názorů je pravdivý. Ale pokud budou jejich maximy spravedlnosti kompromitovány, ukáže se, že nikdo z nich nemůže svou představu spravedlnosti obhájit bez toho, že zavrhne jinou. Mill zde uvádí, že lidé vymysleli spoustu návrhů, jak lze tyto argumenty obejít. Východiskem z Owenova argumentu je svoboda vůle, tedy představa, že trest jedince, jehož vůle je zkažená, je ospravedlnitelný pouze v tom případě, jestliže nebyl do tohoto stavu přiveden vlivem předchozích okolností. Východiskem z ostatních argumentů je teorie o smlouvě, kterou se všichni členové zavázali dodržovat zákony a zároveň souhlasili s trestem za jejich překročení. To dalo právo zákonodárcům legitimizovat trest a maximou spravedlnosti se stala zásada: co se děje se souhlasem toho, komu je ubližováno, není nespravedlivé. Na to Mill reaguje tím, že stejně jako ostatní ani tato

⁸⁴ Zastáncem této teorie je R. Owen

maxima není závazná a výše zmiňovaný souhlas je pouhou fikcí. Dle něj se akorát jedná o důkaz toho, jak nahodile vznikají některé principy spravedlnosti. Pokud připustíme oprávněnost trestu, vynoří se řada dalších otázek jako například jeho přiměřenost. Původní pravidlo pravilo: oko za oko, zub za zub, a přestože se od něj už dávno pustilo, domnívá se Mill, že po něm většina lidí i nadále touží. Jiní požadují, aby míra trestu nebyla vyšší než taková, která by odradila druhé od napodobování či spáchání stejného činu.

*Příklad: Pokud bude v družstvu pracovitější a zručnější člověk, má právo na vyšší odměnu? Zastánci jednoho názoru tvrdí, že to, že je nadaný a zručný, je pro něho obecně odměnou a že není dobré zvyšovat rozdíly mezi nimi a těmi méně zručnými, jelikož se jedná o nezaviněnou nerovnost. Jiný názor zase říká, že tento dělník dává společnosti více a jeho služba je daleko užitečnější. Pokud mu společnost nepřizná to, co mu náleží, jedná se o loupež. Spravedlivé by bylo jedině to, že by pracoval s menším úsilím a po kratší dobu, aby vyprodukoval stejně jako ostatní.*⁸⁵

V tomto případě má spravedlnost dvě stránky. Jednou je, co má společnost dát, a druhou, co má jednotlivec dostat. O tom, co upřednostnit, může rozhodnout společenská užitečnost.

Dalším příkladem mohou být daně, někteří požadují zdanění progresivní, jiní požadují zdanění pro všechny stejné. Někteří prosazují teorii rovné daně za ochranu osoby a nerovnou daň za majetek. Řešením může být jedině utilitarismus.

Mill považuje spravedlnost, která je založena na základech užitečnosti, za nejzávažnější pravidlo morálky. Spravedlnost se bezprostředně týká lidského blaha a taková pravidla, která lidem zakazují činit si navzájem zlo a omezovat svobodu druhých, jsou důležitější než ostatní. Jsou to mravní pravidla, která společnost a jedinec prosazují a zakazují lidem si navzájem činit zlo. Jedná se tedy o takové zásady, na kterých nejvíce záleží jedinci samotnému a které chce prosazovat a šířit. Největší odpor ve společnosti pak patří užití násilí, nezákonné agresí a odepření jedincových nároků. Také dobro je jedním z principů spravedlnosti. Kdo dobro přijímá, ale neoplácí, způsobuje druhému škodu, neboť člověka velmi raní, pokud druhý zklame.

⁸⁵ MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1. strany 143-146

Většinu zmíněných principů spravedlnosti využívají také soudy, které za nejvyšší ctnost považují nestrannost. Nestrannost je také považována za jeden princip spravedlnosti. Stejně jako nespravedlnost je uznávána celou společností. Požadavek rovnosti pak souvisí s principem užitku a největšího štěstí. Štěstí jednoho člověka platí stejně jako štěstí druhého. Všichni jedinci mají stejný nárok na štěstí a na všechny prostředky sloužící k jeho dosažení. Nesmí však omezovat obecný zájem a důležité podmínky lidské existence. Pokud tedy obecný zájem nevyžaduje jinak, mají všichni členové společnosti právo na rovné zacházení. Sociální nerovnosti, které již nejsou užitečné, jsou tudíž nespravedlivé. Spravedlnost je tedy souborem mravních pravidel, která jsou ve společnosti daleko závažnější než ostatní a která mají vyšší míru užitečnosti. Najdou se však případy, kdy jedno pravidlo překoná druhé. Příkladem může být krádež léku či potravy pro záchranu lidského života. Mimo jiné zde Mill uvádí, že v souvislosti s užitečností je spravedlnost vhodným názvem pro některé případy společenské užitečnosti. Všechny případy spravedlnosti jsou formou užitečnosti. Jsou tedy důležitější z hlediska sociální užitečnosti.

8. Úvahy o ústavní vládě

8.1 Nejlepší způsob vlády

Mill prosazuje jako nejlepší způsob vlády vládu zastupitelskou. Ve svém díle *Úvahy o vládě ústavní* se mimo jiné zamýšlí nad jejími výhodami a nad tím, proč despotismus jako takový nemůže v moderní společnosti fungovat. Táže se zde po odpovědi na otázku, zda existuje dobrý despota. Dle Milla by to musel být takový člověk, který by byl 24 hodin informován o správě území a pro správu by vybral tak vynikající úředníky, že by je nemusel kontrolovat. Pokud se najde tak energický vládce, který toto všechno dokáže, stejně nebude mít lid dostatečný prostor k vyjádření. Tím utrpí především mravní schopnosti a inteligence lidu. V zemi bude pouze jeden vlastenec a to bude despota sám. Despota by tedy měl uvolnit svobodu slova, svobodu tisku, veřejného mínění a některé záležitosti nechat na správě lidu. Může si ponechat moc zákonodárnou, výkonnou a právo vybírat daně. Takové veřejné mínění by mohlo být buď s panovníkem, nebo proti němu. Lid se v takovém případě často nebude shodovat s panovníkem. A jestliže se panovník přání a myšlení lidu podrobí, nebude již nejvyšší samovládce. Nesouhlasí tedy ani s tím, že tato forma vlády bude funkční, pokud bude nalezen dobrý samovládce. Jako nejlepší formu vlády Mill označuje tu, kde je nejvyšší moc v rukou státu jako celku. Občan má mít tedy jak hlas, tak právo podílet se na vládě (formou úřadů). Vláda musí dbát na okolnosti společnosti a musí být pro společnost užitečnou. Práva lidu jsou vládou chráněna. Lidová vláda tedy převyšuje jakékoli jiné formy vlády. Povaha lidí by měla být pro takovou vládu energická a aktivní. Neboť neaktivnost a pasivita jsou jednou z největších překážek k pokroku. Lidé se však ve státě podílejí jen z malé části na chodu veřejných věcí, proto je ideální vláda zastupitelská.⁸⁶ V rukou lidu je pak kontrola této vlády. Podmínkou pro ni je, aby byl lid schopný plnit její úkoly a přijal ji.

Někteří myslitelé vládu chápou pouze prakticky a tvrdí, že jedná pouze o otázkách

⁸⁶BEDNÁŘ, Miloslav. John Stuart Mill: dvě stě let od narození: sborník textů. Editor Marek LOUŽEK, autor úvodu Václav KLAUS. Praha: Cep, 2006, 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4. strany 71-86

týkajících se prostředků a cílů. Mill pak ve své knize *Úvahy o vládě ústavní* uvádí, že pokud chceme vládu zkoumat, musíme nejprve určit její cíle a poté musíme hledat ideální formu vlády pro tyto cíle. Nesmí se však ani opomenout, že vláda musí prosazovat co nejmenší zlo a co největší dobro a musí získat podporu lidu. Tento postup, kdy se najde ideální forma vlády, která musí lid přesvědčit, že je nejlepší, prosazují političtí filozofové. Proti nim stojí názor, který opomíjí volbu a tvrdí, že musíme přijmout vládu takovou, jaká je. Vláda je v tomto pojetí chápána jako „rostlina“, která vzešla z přírody a společnosti.

Mill reaguje tím, že politické řády jsou dílem lidí, to lidé je vybudovali. O svou vládu se společnost musí starat, a to tak, že ji nejprve přijme, poté dělá vše pro to, aby se udržela, a v neposlední řadě plní všechna její nařízení. Mohou být národy, které na první podmínku, kterou je přijetí vlády, nepřistoupí nikdy, jako například Barbaři či Indiáni. Existují i národy, které si mohou přát vládu, ale jsou neschopné či neochotné plnit její podmínky, takové národy dle Milla potřebují vládu despotickou.⁸⁷

Pro stanovení dobré vlády je vždy důležité poznat nejprve národ. Vládní forma a instituce je pak přijímána na základě volby. Nejsilnější moc určená společenskými poměry je vždy i nejsilnější vládní mocí. Největšími potřebami společnosti jsou dle politických filozofů setrvačnost, pokrok a pořádek.⁸⁸ Mill pak vidí v potřebě pokroku potřebu opravy a v pořádku poslušnost. Vláda poslušnost zřizuje pomocí promyšlených zákonů.

V širším smyslu je pak pořádek snížením násilí. „*Pořádek se vymezuje jako zachování všech způsobů a stupňů dobra, které už trvá a pokroku náleží jejich rozmnožení.*“⁸⁹

Vlastností, která vede k pokroku, je vynalézavost. Nařízení vlády pak přispívají k obojímu, jak k vynalézavosti, tak k bezpečnosti a pořádku. Policie zaručuje

⁸⁷MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X. strany 7-14

⁸⁸MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X. strany 14-19

⁸⁹MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X. s. 20

bezpečnost majetku, a tím pádem jsou lidé uklidněni a zvyšuje se jejich produktivita, což následně vede k pokroku.

Nejlepší vládu pak Mill označuje jako vládu napomáhající pokroku. Vládu dle něj určují lidské skutky, neboť právě lidé na vládu dohlížejí a volí ji. Lid by tedy neměl být nevědomý a plný předsudků, pak teprve bude dobrá i vláda. Jedním z požadavků dobré vlády je tedy vzdělanost a ctnost lidu.⁹⁰

Je také důležité, aby dobré vlastnosti byly náležitě zužitkovány. Také zájem úředníka by měl být shodný s jeho povinnostmi. Nedostatky bránící pokroku musí být odstraněny. Vláda pak lidu dá to, co mu schází k pokroku. Nejlepší vládou je vláda zastupitelská, která spravuje věci za lid. Nejvyšší kontrolní moc a suverenita by však měla patřit státu. Každý občan by tedy měl mít volební hlas a možnost podílet se na vládě.⁹¹

Bezpečnost lidu by měly zajišťovat také zastupitelské sbory. Sbor by se mohl lépe rozhodovat. Při rozhodování je však důležité dbát na zkušenost a tradice, ale ve vhodnou chvíli se od nich umět také odklonit. Zastupitelské shromáždění by tedy mělo fungovat, aby kontrolovalo vládu. Dále by mělo přimět vládu argumentovat svá rozhodnutí a případně odvolat členy, kteří zneužívají svých úřadu nebo je špatně vykonávají.⁹² V neposlední řadě se má parlament věnovat stížnostem lidu, a to tak, že o jejich problémech bude veřejně diskutovat, čímž dojde k řešení.⁹³

Za slabost vlády Mill považuje, pokud vláda nezvládá rozvíjet sociální a osobnostní cítění občanů a pokud nemá dostatečnou moc a autoritu k plnění vládních úkolů. K tomu, že vláda nemá moc, dochází převážně v hrubém, nevyzrálém stavu společnosti.

⁹⁰MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X. strany 20- 26

⁹¹MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X. strany 27-35

⁹²MILL, John Stuart *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*. II. ISBN 978-80-7298-237-0. Strany 186-201

⁹³MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X 63-75

Vláda by pak měla být schopná i v horších časech dobře reagovat a zajistit pro současnost i budoucnost dobrý pokrok. Chráněna jsou taková práva a zájmy, za které je lid schopný se postavit. Důležité je vyslyšet všechny, i pracující dělníky. Lidová vláda je jednou z nejlepších forem. Z toho tedy jasně vyplývá, že veškeré podílení se lidu na veřejných věcech je dobré a užitečné a také, že lid by se měl zčásti podílet na vládě. Lidstvo je samozřejmě způsobilejší, čím více je rozvinuté. Pokud si vlády neváží, neudrží ji.⁹⁴ To, co zastupitelské vládě brání v pokroku, bývá často právě odmítání lidu. Lidé nechtějí, aby nad nimi někdo vykonával moc. Další překážkou je pak jejich touha vykonávat moc nad druhými.⁹⁵

Dále se Mill ve svém spise zabývá srovnáním byrokracie a zastupitelské vlády. Byrokracie má dle Milla oproti zastupitelské vládě několik výhod, a těmi jsou bezesporu podpora vzdělání byrokratů a hromadění zkušeností a tradic. Jako její slabinu označuje rutinu a potlačování individuality. Nevýhodou zastupitelské vlády je možnost, že zruší dobré zákony či dokonce hůře, že prosadí zákony špatné. Například daně jsou rozhodně zájmem vlády. Ta by dle Milla měla lid daněmi zatěžovat jen do takové míry, do jaké jsou nezbytně nutné. Je však zřejmé, že moc u lidí probouzí touhu uplatňovat přednostně své zájmy. Navíc pocit uctívání pak může svádět k povyšování se nad ostatními. Vláda zkrátka musí být pro lid.⁹⁶

Co se týče hlasovacího práva, to by mělo být nějakým způsobem omezené. Zároveň by většina lidu měla být demokraticky zastoupena. Zastoupení by mělo být na principech rovnosti, čímž Mill myslí, že by měli být zastoupeni všichni poměrně. Kdyby na základě tohoto poměrného zastoupení měla každá skupina voličů svého zástupce, zlepšil by se vztah mezi voliči a volenými (Har). Zároveň by každý měl hlasovat za sebe pro kandidáty, které chce, a ne jim dát hlas pouze proto, že jsou ve stejné straně jako jejich

⁹⁴MILL, John Stuart *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*. II. ISBN 978-80-7298-237-0. 139-157

⁹⁵MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X 78-82

⁹⁶MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X 82-92

favorit. Aby tedy lidé nad svou volbou více uvažovali, navrhuje omezit počet hlasů, které může volič dát.

Žádný člověk by také rozhodně neměl být zbaven práv, tedy pokud o ně nepřijde vlastní vinou. Hlasování tedy není správné, pokud není umožněno všem dospělým a všem třídám/ skupinám.⁹⁷

Jsou zde však uvedeny i výjimky. Jednou z nich je, že hlasovat by měli pouze gramotní. Z hlasování by také měli být vyloučeni ti, kteří jsou vedeni ve farní charitě, neboli ti, co neplatí daně státu a jsou závislí na ostatních. Podobně jsou na tom také bankrotáři, kteří se taktéž řadí mezi daňové neplatiče, tudíž by z hlasovacího práva měli být vyloučeni. Další otázkou je, zda by, i přestože jsou volby všeobecné, neměl být pádnější hlas určován schopnostmi voliče.

Někoho, kdo se urazí za to, že je schopnějším připisováno větší mínění, označuje Mill za blázna.

Větší důležitost obecně připisuje vzdělanějším. U vedoucích dělníků pak uvádí, že aby jejich mínění bylo uznáváno jako důležitější, musí minimálně 3 roky setrvávat ve svém zaměstnání.⁹⁸ Rozdíl v pohlaví považuje za bezvýznamný a přirovnává ho třeba k rozdílu ve výšce. Muži a ženy by mezi sebou měli diskutovat a zároveň obě pohlaví potřebují svá politická práva. Důležité je, aby bylo právo žen podpořené státem, tedy aby měly ženy zákonem přiznané právo se vyjadřovat a jejich názoru byl připisován stejný význam jako názoru mužů.⁹⁹

⁹⁷MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X strany 93-113

⁹⁸ MILL, John Stuart. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*. II. ISBN 978-80-7298-237-0 strany 241-258

⁹⁹MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X strany 114-130

8.2 O způsobu voleb

Některé zastupitelské vlády jsou voleny dvojstupňově, což znamená, že první voliči zvolí voliče a ti volí vládu. Přímo volbu však Mill pokládá za důležitější. Pokud hlasují jen vybraní, volič se neztotožní přímo s kandidátem a je také zvýšená možnost úplatků, jelikož kandidáta volí menšina, je snadné ji podplatit.

Dále se ve své knize Mill věnuje tomu, zda má být hlasování tajné. Není špatné, že lidé hledají ochranu. Tajnost ukazuje na to, že hlas vlastní jednotlivec, může se tedy rozhodnout za sebe a nemusí se podřizovat společnosti. Chrání však nejen sebe, ale i společnost, což znamená, že hlas by neměl používat sobecky pouze ke své libosti. Měl by se rozhodovat dle svého nejlepšího svědomí, a ne pouze na základě sobeckého zájmu. Tajné volby jsou pak nejvíce potřeba například tam, kde je většina utlačována menšinou (příkladem může být oligarchie). Volby jsou však nákladnou věcí. Musí se sehnat a zaplatit volební shromaždiště a vyplatit plat osobám zaměstnaným u voleb. Část peněz na volby jde z veřejných prostředků. Hare navrhuje, aby bylo vybráno od každého kandidáta 50 liber. Tyto náklady by měly pokrýt i každému kandidátovi jeho plakáty a reklamu. Pokud náklady částku přesáhnou, považuje to Hare za trestuhodné. Mohlo by se jednat třeba o úplatky či pouze ovlivnění voličů lepší kampaní, na kterou ostatní kandidáti nemají finanční prostředky.

Otázkou je také, zda zvolení mají dostávat mzdu či odměnu/náhradu za úspěchy, případně snažení. Taková odměna by na rozdíl od pravidelné mzdy přiměla zvolené zástupce, aby se ve své funkci snažili dosáhnout úspěchu a nevykonávali ji pouze pasivně kvůli mzdě. Otázkou je také, jak dlouho má být zástupce v úřadě, aby konal své povinnosti a zastával úřad. Mill je proti občasnému obměňování. Kandidát tedy své voliče může získat či ztratit pomocí volební kampaně, k té může používat i tisk. Vláda by měla být odpovědná za blaho lidu a pěstovat jeho vzdělání. Jestliže zástupce intelektuálně převyšuje voliče, očekává se, že jeho názor bude občas užitečnější. Voliči pak dělají špatně, když naléhají na názorovou shodu s kandidátem.¹⁰⁰ Voliči však mají nárok všimnout si toho, zda je jejich myšlení zastoupeno. Je tedy

¹⁰⁰MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X. strany 137-156

důležité, aby voliči volili uváženě moudré zástupce, ale aby za moudrost nepovažovali pouze shodu se svými názory. Instituce by měly přiznat větší váhu vzdělanějším. Volit by lidé měli i myslitele, kteří ještě nevynikli, ale ve svých úvahách se zabývají politickými a jinými velkými problémy společnosti. Tito lidé by měli mít doporučení od vysoce postavených lidí.

Je také zřejmé, že by zvolený zástupce rozhodně neměl ignorovat soukromé názory svých voličů. Ti mají právo být informováni o tom, jak jejich kandidát bude jednat a jaké má názory. Samozřejmě mají tedy také právo zavrhnout kandidáta, který se odlišuje od jejich politického přesvědčení.¹⁰¹

8.3 O dvoukomorové vládě

Dvoukomorová vláda potřebuje velké myslitele. Obecně je systém dvoukomorové vlády považován za přelom mezi nekontrolovanou a kontrolovanou demokracií. Mill kontrole druhou komorou připisuje nemalý význam.

Dvě komory mohou být buď podobného, nebo rozdílného složení. Systém je nastavený tak, že může dojít k tomu, že co jedna komora zamítne, to druhá komora s drobnými úpravami schválí. Mimo jiné se zabraňuje ukvapenosti a nabízí se zde možnost dvojího uvážení. Snižuje se také riziko špatného účinku držitele moci, což znamená, že ani jedna skupina by neměla nabýt moci a schvalovat si, co chce, bez zeptání se/ schválení druhých. Ideální je, pokud je první komora demokratická a druhá komora ji drží v mezích. Neboli je centrem opozice ústavní moci.

Důležitou funkcí druhé komory je také kontrola rozdělení moci nejlidovější vlády. První kontrola je lidová, druhá komora patří státníkům. Důležité však je, aby druhá komora „nezamrzla“ pouze v kontrolní funkci, ale vytvářela také podněcující prostředí a nápady.

Jako nezbytnou součást lidové vlády zmiňuje zákonodárnou komisi. Zastupitelé by proto, aby se dostali do Dolní sněmovny, měli dva roky vykonávat funkce v první komoře,

¹⁰¹MILL, John Stuart. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*. II. ISBN 978-80-7298-237-0 strany 266-279

dva roky by měli být na ministerstvu, či by měli 10 let vykonávat špičková diplomatická místa, jako je třeba místo správce kolonií. Mill dále uvádí, že by to měly být osoby s praktickými zkušenostmi.

Dolní sněmovnu mají mimo jiné tvořit zástupci, kteří nemají předsudky a neдрží se třídních zájmů. Musí mít charakter a jednotný cíl, díky němuž dosáhnou jednotné autority.

Dále Mill pojednává o myšlence hrozby oslabení odpovědnosti, pokud jeden případ řeší víc úředníků. Jeden úředník se ze svého jednání nevymluví. Odpovědnost za jeho rozhodnutí a činy je pouze na něm a za to také může být trestán. Ve vojenství zase naopak platí, že je lepší vyslechnout různé názory, a pak se o nich s ostatními poradit. Ministři námořnictví a vojenství potřebují radu odborníků, která bude mít poradní funkci, kterou by měli vykonávat vážně. V těchto pozicích by vykonavatelé měli být voleni, a ne pozici získat pouze postupem hodností. Dále by také měla být možnost sesazení nesprávného úředníka a dosazení schopného. Tím se zabrání pouhému zneužívání úřadu. Nedojde ani k pouhému postupu věkem, tudíž se musí snažit i starší, protože hrozí, že by mohli být vystřídáni mladšími a kvalifikovanějšími odborníky.

Za rozhodnutí sboru rádců odpovídají vedoucí činitelé. Nicméně proto, aby rádcí radili uvážene, bude dokumentováno, kdo jakou radu dal a proč. Toto opatření je jakousi pojistkou, aby rádcí poskytli veliteli uvážený názor. Toto Mill považuje za jeden z velmi dobrých politických principů. Uvádí, že se jedná o politické myšlení Východoindické společnosti, které však bohužel pomalu zaniká kvůli lidské nevzdělanosti a ješitnosti politiků. Zastánci výkonné moci musí být dosazováni lidmi se zkušeností a stejnou kvalifikací. Jejich dosazení je tedy plně v rukou ministra, za ministra pak zodpovídá ministerský předseda a ministerský předseda je jmenován korunou.

Z funkce by pak úředník měl být odvolán výhradně za osobní provinění, a ne kvůli nesympatiím ministra. Premiér má však rozhodně mít moc rozpouštět parlament. Jako nejproblematičtější případ hlasování uvádí volbu soudců. Ti by měli být nestranní.

Bentham k této volbě zmiňuje, že volba by neměla být úplně celá věcí lidu. Lid by měl mít možnost soudce sesadit, případně zbavit důvěry. Voliči samozřejmě vždy volí toho kandidáta, který získá jejich největší osobní důvěru. Volba soudců lidem je tedy chybná i kvůli tomu, že soudcovo rozhodnutí může ovlivnit pocit, že riskuje rozhodnutím, které se týká zájmu lidu.

Člen sboru výkonné moci pak může být propuštěn, pokud udělá trestný čin, ale také pokud nepořádně a nepoctivě vykonává svou funkci. Výběr úředníků by pak měl probíhat přes konkursní zkoušky, které by měly vyloučit nevhodné kandidáty. Zkoušky však nemohou být nastaveny na minimum.¹⁰²

8. 4Místní zastupitelstva

Některé činnosti se musí rozdělit mezi místní a ústřední moc. Pro místní správu by tedy měli být určeni zvláštní úředníci, kteří by měli být kontrolováni lidem, a pro věci veřejné by se měla konat lidová shromáždění. Jaká by měla být místní zastupitelstva? Jejich působení by se mělo zaměřit na veřejnou výchovu občanů. Ideálně se tedy lid podílí na místní správě, probíhají veřejná shromáždění a lid je informován prostřednictvím médií. To znamená, že vychází místní noviny, lid je čte a někteří občané do nich aktivně přispívají. Místní úředníci řeší také otázku týkající se daní. Z toho pak plyne, že volí a mohou být zvoleni pouze ti, co daně řádně platí. Dále by v místním zastupitelstvu, stejně jako ve státním, měly být zastoupeny i menšiny. A 1/3 by měli tvořit okresní soudci- „ex officio“. Zastupitelstva by pak měla spojovat názory všech občanů. Ve volebním obvodu by tedy měl být jeden výbor, ne více dle částí. Zastupující členové by měli mít nejlepší vzdělání. Vesnice pak zastupitelstvo mít nemusí, může splynout s větším obvodem.

Každý úředník by měl dbát na svou funkci a měl by mít úkol, který bude zodpovědně plnit. Jmenován by měl být starostou, kterého volí sbor. Jakkoli je rozhodnutí sboru kolektivní, každý by měl dbát na své individuální hlasování a umět ho obhájit. Pod místní úřady by tedy měly spadat hlavně místní záležitosti (osvětlení, komunikace).

¹⁰²MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X. strany 156-173

Věznice je pak například problém spadající pod místní nebo státní správu. Pod státní správu pak spadají i otázky týkající se bezpečnosti lidu, jejich práv a majetku. Dále věci týkající se soudní či školské správy.¹⁰³

8.5 Národnost

Národnost je označením pro určité sympatie, které spojují lid a které je odlišují od jiných. Tyto sympatie pak zajistí, že spolu lidé ochotně spolupracují. Národ neurčují pouze zeměpisné hranice, ale také dějiny, politické myšlení a jazyk. Lidé bez těchto sympatií nemohou vytvořit vhodné podmínky pro zastupitelskou vládu, jelikož veřejné mínění není stejné. Určení národa je dobře vidět například v případě vojska, které jde proti jinému státu jednotně za celý národ, jako nepřítel proti nepříteli. Pokud jsou porušeny hranice a jednotlivé národnosti jsou promíchány, může dojít k pohlčení jedné národnosti druhou. Mill pak uvádí, že pokud se jedná o pohlčení méně rozvinuté národnosti národností rozvinutější, je to prospěšné. Více rozvinutá kultura může tu druhou pozvednout. Násilné podmanění je však špatné. Splynutí tedy musí být spravedlivé, prospěšné a pohlčená může být pouze menšina. Rusko tedy například dle Milla nemůže pohltnout nějakou rozvinutou evropskou zemi.¹⁰⁴

8.6 Federativní vláda

Federativní státy by stejně jako národ měly mít mezi sebou dostatečnou míru sympatií, tedy podobný jazyk, náboženství a politické instituce. Pokud budou země ve válečném ohrožení, musí bojovat na stejné straně. Neměly by tedy mít takovou vojenskou moc, aby se spoléhaly samy na sebe. Mezi jednotlivými státy federace by dále neměly být velké rozdíly. Ty státy, které jsou lidnatější, vzdělanější či jinak převyšují ostatní státy, by si mohly nárokovat větší, důležitější hlas při rozhodování. Hlavní autoritu v takovém

¹⁰³MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X. strany 190-203

¹⁰⁴MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X strany 204- 210

státě by měla mít samotná, jednotná federativní vláda. Pokud by došlo pouze ke spojení jednotlivých vlád, jednalo by se pouze o alianci. Taková aliance by mohla přinést problémy. Pokud by byla některá nařízení vládám proti chuti, neuplatňovala by je. V tomto případě by byla federativní armáda nucena proti nim zakročit.

Jako příklad dobré federace uvádí Mill Německo. Dále uvádí, že pokud by měla být federací monarchie, musí mít jednoho krále.

Mezi federativními zeměmi by měl být svobodný obchod nezatížený hraničními povinnostmi. Měla by se tedy nastavit celní a obchodní pravidla a sjednotit měna. Také míry a váhy by měly být ve federaci jednotné. Pošty by měly být podřízené federativní vládě.¹⁰⁵ Ústava by měla moc dělit na moc výkonnou a zákonodárnou. Kongres federace by se měl skládat ze dvou sněmoven. V těch by měly být zastoupeny vlády jednotlivých států, zastoupení by mělo být na základě poměrného systému dle počtu obyvatel.¹⁰⁶

8.7 Kolonie

Závislé, podřízené země by měly být na podobném civilizačním stupni. Anglie by se však dle Milla bez kolonií klidně obešla, tudíž je nesmysl, aby podřízené země požadovaly federaci. Anglie však chybně zasahovala do vnitřní politiky koloniálních států. Takové země by měly mít vlastní samosprávu- zákonodárny sbor. Mají také právo uvalit daň na zboží. Výhody takového vztahu jsou tedy nepochybně obchodní. Koloniální vztah je krokem k míru a otevřenému obchodu. Zvyšována je i mravnost v podřízených zemích. Další výhodou je, že mateřská země může za kolonii rozhodovat v otázkách války a je její povinností ji v případě války bránit. Měla by také finančně podporovat vojsko své kolonie, pokud bude napadena. Je také povinností, aby výjimeční lidé z kolonií měli možnost zastávat úřady i v mateřské zemi.

¹⁰⁵ MILL, John Stuart. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*. II. ISBN 978-80-7298-237-0 strany 344-354

¹⁰⁶ MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X strany 211- 221

Často se však stává, že méně vyspělé země jsou zcela pod politickou převahou a silně utlačovány svou mocností. Cizinci by neměli vládnout lidu, protože s lidem nejsou v souladu, jejich společenské poměry a tradice jim nejsou známé. Vláda má tedy smysl jen za takových podmínek, za kterých si vládne národ sám. Anglie pomůže Indii tím, dá-li jí dobré vládce. Tím Mill nemyslí anglické úředníky dbající na anglické tradice, ale schopné indické lidi znalé svého národa. Mocnosti však nejčastěji ve svých koloniích zřizují tzv. zmocněné sbory, které mají mít co největší podíl na dobré vládě. A jak vhodné úředníky vybrat? V tomto případě se Mill opět vrací k myšlence konkurzních zkoušek.¹⁰⁷

¹⁰⁷MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X. strany 222-240

9. Millův názor na postavení žen

V samotném úvodu knihy *Poddanství žen* se Mill zamýšlí nad tím, že myšlenka méněcennosti jednoho pohlaví, a to pohlaví ženského, brání lidskému pokroku a je důkazem bezpráví. Dále uvádí, že by tato teorie měla být jednoznačně nahrazena naprostou rovností obou pohlaví. Ti, kteří potlačují svobodu, ať už svobodu všeobecnou nebo svobodu nějaké určité skupiny lidí, by měli mít pádné důvody k tomu, proč takto nespravedlivě jednají. Soudy by měly být především nestranné a podporovat svobodu. Zákon by měl být pro všechny stejný a omezení by mělo být za prvé stejné a za druhé minimalizované pouze na potřeby všeobecného dobra.¹⁰⁸ Mill tedy říká, že ti, kteří tvrdí, že žena je neschopna vládnout a že jí přísluší pouze poslouchat muže, musí svůj názor nechat zavrhnout nebo ho nějak objektivně obhájit.

Takové názory jsou porušením základních principů, které Mill prosazuje, a to nestrannosti a svobody. Problém vidí v tom, že se lidé neřídí tolik rozumem, ale city, které je vedou ke stereotypům. Vždyť když vznikly názory, že ženy nemohou vládnout, nebyly tyto názory nijak vyzkoušeny. Tyto myšlenky pouze vznikly z faktu, že při vývoji společnosti byla slabší žena závislá na muži.

Politické zákony by měly fyzický rozdíl odstranit. Je tedy až povrchní, že nerovnost práv mezi pohlavími je založená pouze na právech silnějšího. Nejvyspělejší národy na světě právo silnějšího zakázaly a zavrhly. Lidé nestudují dějiny, nemohou tedy zjistit, jak špatné povahy mohli lidé být. Situace se začala zlepšovat až se vznikem prvních republik. Sice přetrvávalo otroctví, ale alespoň byla otrokům uznána některá lidská práva.¹⁰⁹ Jako základ nadvlády mužů nad ženami bývá používána myšlenka dvou povah a to povahy otrocké a svobodné. Jako příklad otrocké povahy bývají uváděny barbarské kmeny, příkladem svobodné povahy byli v dějinách Řekové. Ve společnosti obecně

¹⁰⁸MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 1 strany 3-6

¹⁰⁹MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 1 strany 6-15

platí, že vše, co je zvykem, je přirozené. Podřízenost žen je brána za samozřejmost, tudíž veškeré odchylení se od ní je nepřirozené.¹¹⁰

Cizím zemím přijde nepřirozené, že v Anglii vládne královna. Angličanům toto zvláštní nepřipadá, neboť jsou na to zvyklí. Nedokáží si však například představit ženu v armádě. Roste počet žen, které nepřijímají nadvládu mužů a proti svému postavení protestují. Francie, Anglie, Itálie, Rusko a Švýcarsko jsou první země, kde se probouzí emancipační snahy žen. Žádná jiná skupina předtím se nedomáhala všech práv najednou. Muži navíc po ženách nechtěli jen poslušnost na základě strachu, ale také přízeň. Všem ženám bylo od mala vnučováno, že jejich povahy jsou opakem povah mužů a že jim musí být oddané. Muži navíc vsadili na přitažlivost pohlaví a pomoc při dosažení zábavy a ctižádosti žen. Začali dokonce tvrdit, že nesamostatnost a ostýchavost jsou přitažlivé. Velkou roli tedy hraje společná domácnost a osobní přízeň.
111

Zvyk by zkrátka neměl tvořit žádné takové předsudky. Moderní pokroková společnost tvoří lidi svobodné. Vláda, která jistě osoby omezuje a označuje je za nezpůsobilé k vykonávání určité činnosti, překračuje hranice svých práv. Podřízenost žen je pozůstatkem myšlení a jednání minulých, nemoderních dob.

Celá otázka rovnosti by dle Milla měla podlehnout diskuzi obou pohlaví a argumenty vztahující se ke zkušenosti musí být zapřeny, jelikož se jedná pouze o jednosměrnou zkušenost. Je možné, že za jiného systému by lidstvo dospělo většího blahobytu nebo by k němu došlo dříve.¹¹²

Každá významná historická událost přispěla ke zlepšení postavení žen. Z toho jasně plyne, že musí dojít ke zrovnoprávnění. Navíc ty vlastnosti, které jsou označovány za

¹¹⁰MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 1 strany 15- 22

¹¹¹MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 1 strany 22-27

¹¹²MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 1 strany 27-35

typicky ženské a typicky mužské, jsou připsány pouze společnostem. U žen byly rozvíjeny vlastnosti hodící se mužům, a jelikož se ženy například nikdy veřejně nemohly zajímat o politiku, společnost usoudila, že je to nezajímá. V té době nově vzniklá věda psychologie začala zkoumat vliv okolností na lidskou osobnost. Lékaři zjistili fyzické rozdíly mezi pohlavím, nikoli však psychické. Navíc ženské schopnosti nebyly dosud užity a maximalizovány. Muži si chybně myslí, že znají ženy pouze na základě toho, že s nimi měli nějaký poměr. Poznají však pouze menší část povahy ženy, větší část jejich povahy jim zůstala skryta. Někdy také muži chybně srovnávají svou ženu se všemi ostatními. Navíc podřízené postavení žen je nevede k otevřenosti nebo upřímnosti. Pokud však má muž domněnku, že ženě porozuměl, neznamená to, že rozumí i ženám jiným. Muži vidí ženu pouze jako matku a manželku. Moderní doba umožňuje ženám se rozhodovat dle jejich mínění a zkušeností. Pokud mají ženy přirozenou vůli, nenechají se zviklat k něčemu, co odporuje jejich povaze.¹¹³ K emancipaci pak přispívají především spisovatelky. V dřívějších dobách měl otec právo rozhodovat o sňatku své dcery. Muž pak rozhodoval o životě ženy. Žena pak nemůže jednat bez svolení muže a všechn její majetek připadá jemu. Otcové se však své dcery i jejich majetek snaží bránit proti zneužití ze strany manžela. „*Žádný otrok není otrokem v takovém rozsahu jako žena.*“¹¹⁴

Dokonce i děti v té době zákonně náležely mužům. Pokud se tedy žena rozhodla opustit muže, nemohla si s sebou vzít nic, na co měla právo. Pokud je žena takto závislá na manželovi, proč by tedy nemohla mít právo na to si vybrat lepšího pána? Mill však uvádí, že se jedná o právní nástin manželství. Samozřejmě, že i muži mají city a někteří se svými ženami takto vůbec nezacházejí, jiní jsou však nastavenými zákony sváděni k tyranii.¹¹⁵ Toto tyranství může u žen způsobit stavy zloby a nepříjemnosti. Za nepravdivé tedy považuje, že by v partnerství měl být jeden absolutním despota. Jako

¹¹³MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 1 strany 35-45

¹¹⁴MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 1 s. 52

¹¹⁵MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 1 strany 52-62

příklad pak uvádí, že v obchodní společnosti je také více společníků a není třeba, aby byl jeden z nich hlavním arbitrem. Rozhodování by mělo být právně umožněno všem. Postavení žen je pak těžké, pokud je převaha mužů utvrzována zákonem. Dále Mill uvádí, že ženy jsou daleko obětavější pro rodinu než muži. Nemá se jim však společností přisuzovat, že se pro obětavost narodily. Rovnoprávnost by jim pomohla zmírnit jejich sebezapření.¹¹⁶

Existují tedy však i muži respektující princip rovnosti. Možnost vydělávat je důležitá pro sebevědomí ženy.

Aby tyto teorie o neschopnosti žen byly platné, musely by se prakticky dokázat, nestačí to pouze hlásat teoreticky. Ženy naopak dokazují, že jsou stejně schopné jako muži. Právo volit své zastupitele ve vládě by měli mít také všichni, neboť zákon ženám stejně již v Millově době povoloval volbu svého muže. Takové právo je zároveň zárukou rovnosti a spravedlnosti, tedy hlavními zásadami moderního práva. Ženy, které zdědily trůn a mohly vládnout, vládly rozumně a silně.

Dále se snaží vyvrátit žertovný fakt, který říká, že za vlády králů vládnu ženy a za vlády královen muži. Slabí králové si nechávali radit nejen od žen, ale také od svých rádců. Jenže takových králů není ve světové historii mnoho. Ani naopak žen, za které vládnu muži, není mnoho. Avšak v souvislosti s tím Mill tvrdí, že pokud jsou ženy schopné nalézt schopné lidi, mělo by jim být umožněno stát se prvním ministrem, protože právě on má za úkol do všech odvětví správy dosadit schopné lidi.¹¹⁷

Ženy jsou v rozpoznání povahy rozhodně schopnější než muži. Kněžnám bylo vždy dovoleno zabývat se politikou, jelikož jsou oproti mužům výše už jen svým postavením. Dámám z ušlechtilých rodin je povoleno vyrovnat se mužům a také to svými schopnostmi prakticky dokazují.

¹¹⁶MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 1 strany 62-70

¹¹⁷MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 1 strany 83-96

Nikdo tedy nemůže tvrdit, že by mezi muži a ženami byly velké povahové rozdíly, pokud by měly ženy stejnou volnost jako muži. Ženy se sice rodí s nervóznější povahou, ale nervózní muž také nebývá považován za neschopného. Nervózní povaha je charakterizována déletrvajícím životním silou. Navíc historie ukazuje, že vášnivost vede k dovršení povinnosti. Žena je mimo to i prakticky zaměřena, má lepší intuici a lépe vidí to, co má před očima. Na rozdíl od muže se nenechá žena vykolejit nahodilou abstrakcí. Také větší chápavost napomáhá ženám praktičnosti.¹¹⁸

V souvislosti s rozdílností povah nebylo nikdy prokázáno, že by energetičtější povaha byla méně schopná praktičnosti než povaha klidná. Příkladem tomu mohou být jednotlivé národy, jelikož některé národy jsou energetičtější než jiné, ale přesto schopné. Ženy jsou pak navíc schopné přemýšlet i v situacích, ve kterých se muži nesoustředí. Není potvrzeno ani to, že by měly z toho důvodu, že jsou slabší postavy, mít menší mozek. To by pak velký muž byl nadanější a chytřejší než muž malý a zvířata nadměrných velikostí by byla chytřejší než lidé. Navíc nejtěžší změřený mozek na světě byl ženský. Mill dále uvádí, že nezávisí tolik na velikosti jako na činnosti. Muži mnohokrát vydrží přemýšlet déle, mozek žen se za to rychleji regeneruje. Starost o domácnost je poměrně namáhavá činnost, proto ženy v mnoha uměleckých odvětvích v té době zaostávaly za muži.¹¹⁹

Ženy jsou navíc zodpovědné za rodinné společenské styky, jako jsou oslavy, večírky a další. Nicméně Mill míní, že aby mohla být emancipace žen úspěšná, musí jí napomoci i muži. Dále se zamýšlí nad tím, jak by volnost žen zlepšila společnost. Myslí, že by se společnost celkově pozvedla, neboť muži by neměli tendenci mučit zákonem omezené ženy a zákony by toto mučení nemusely tolik sledovat.¹²⁰

¹¹⁸MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 1 strany 96-104

¹¹⁹MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 2 strany 104-124

¹²⁰MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 2 strany 124-134

Základem moderní doby by měla být spravedlnost a ohledy na práva všech. Svoboda je přirozenou potřebou lidí. Ženy mají velký vliv na společenskou mravnost. Společnost obecně po ženách žádá neustálé sebeobětování. Rozdílnost výchovy dívek a chlapců tedy rozhodně přispívá k rozdílům mezi muži a ženami.¹²¹

Pokrok doby navíc manželství utužuje, neboť muži se více zapojují v domácnosti. Pro blaho lidí je důležité, aby měli rádi své zaměstnání. To je odepřeno velkému množství lidí a také to spouště lidí maří život.

Omezení svobody tedy omezuje lidské blaho a ochuzuje společnost o plnohodnotné osobnosti.¹²²

¹²¹MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 2 136-154

¹²²MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva). oddíl 2 strany 154-170

10. Závěr

Život J. S. Milla byl dle mého názoru fascinující. To, že bude velkým myslitelem, bylo zřejmé již od dětství, protože byl neuvěřitelně chytrý a bystrý. Číst a psát uměl již v útlém věku, a to nejen v mateřském jazyce, ale například i v latině či řečtině. Mezi jeho hlavní životní zásady patřila pracovitost, spravedlivost a umírněnost. Mimo své obory, což byla hlavně politická filozofie, ekonomie, národní hospodářství, sociální vědy a logika, prostudoval během svého života také literaturu, fyziku, metafyziku či psychologii. Přísný režim však zatížil jeho tělo natolik, že okolo dvacátého roku života upadl do těžké deprese. Z tohoto stavu se naštěstí dostal a dále pokračoval ve své vědecké činnosti. Nejdelší část života strávil na zpracování díla *O Logice*. V roce 1851 si konečně vzal svou dlouholetou lásku Harriet Taylerovou, která mu s psaním děl pomáhala. Pracovala s ním například na díle *O Svobodě*. Poté Mill vydal další významná díla, jako *Poddanství žen*, *Utilitarismus* či *Úvahy o vládě ústavní*. Mimo to se aktivně i pasivně věnoval politice. Ke konci života se zabýval sběrem rostlin do herbáře. Zemřel v 67 letech v Avignonu.

Léta, ve kterých Mill žil, lze z historického hlediska označit jako léta revoluční. Zatímco ve Francii doznívala Velká francouzská revoluce a Napoleonské války, v Anglii se schylovalo k revoluci průmyslové. Objevují se nové třídy dělnictva a buržoazie. Vyhrocením této éry je pak revoluční rok 1848, během kterého vypukají revoluce po celé Evropě. Lidé požadují změnu politického systému, politická práva a ústavu. Po celém světě se stále šíří myšlenky osvícenství, které klade největší důraz na lidský rozum.

Začínají se také šířit myšlenky Marxe a Engelse, kteří se snaží zabránit vykořisťování dělníků a požadují beztřídní společnost. Důsledkem historických událostí se tedy pozornost vědců začne obracet na společnost. Vzniká sociologie a hlavními problémy jsou práva, povinnosti jedince a jeho postavení ve společnosti. Objevuje se také Benthamova myšlenka největšího dobra pro co největší počet lidí. V této době vzniká také vědní obor, zvaný národní hospodářství, který řeší hospodářské otázky a právě to bude jeden z oborů, kterým se Mill bude věnovat.

Milloy úvahy zaměřené na společnost jsou převážně uvedeny v jeho díle *Poddanství žen*. Zde rozebírá společenské postavení žen a mužů. Dle něj bylo postavení žen založené jen na společenských stereotypch vycházejících z pravěkého uspořádání tlupy. Popírá a kritizuje názor, že by ženy byly méně nadané, méně vytrvalé a že postrádají některé mužské vlastnosti. Zrušení poddanství žen a jejich zrovnoprávnění považuje za užitečné pro celou společnost, neboť tento stav brání pokroku a vývoji společnosti. Sociální názory lze spatřit i v jeho díle *O Svobodě*, kde se zabývá především občanskou a společenskou svobodou. Tedy převážně tím, jakou moc má společnost nad jedincem a jakou svobodu má jedinec ve společnosti. Dochází k názoru, že ty záležitosti, které se vztahují k člověku samému, spadají pod jeho vlastní svobodu.

Pokud však jedinec žije ve společnosti, spadá pod její ochranu a nesmí zasahovat do individuality druhých.

Nyní se krátce zaměřím na vztah výuky výchovy k občanství a dějepisu na základních školách k tomuto tématu. Během své prozatím krátké roční praxe a studia pedagogické fakulty jsem nahlédla do několika učebnic a osnov zmíněných předmětů. Nejen politická filozofie, ale také filozofie obecně je zde zmiňována okrajově, ba dokonce v některých učebnicích vůbec. V obou předmětech se však vyučují nejdůležitější myšlenky této práce a to svoboda jednotlivce i slova, lidská práva, vláda či problematika genderu.

Liberalismus je v učebnicích dějepisu základních škol zmiňován v souvislosti s proměnou společnosti před průmyslovou revolucí a objevem ideálů rovnosti a svobody. Jeho hlavní myšlenky jsou pak nastíněny následovně: jedinec nemá být omezován státem, pokud neporušuje zákony. Stát má jedinci zaručit svobodu slova i svobodu podnikání. Právě podnikání nemá být státem nijak omezováno ani řízeno. Má se vyvíjet podle toho, jaká je na trhu nabídka a poptávka.¹²³ Liberalismus se objevuje ve více vydáních dějepisných učebnic i ve výchově k občanství, a to již na základní škole a pak podrobněji na středních školách.

¹²³MÁCHA, Petr, Michaela JINDRÁČKOVÁ a spol. *Hravý dějepis 8: novověk: učebnice pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, [2018]. ISBN 978-80-7563-151-0- s.54

Předkládaná práce pak liberalismus charakterizuje jako politický program, který byl zformulován na přelomu 18. a 19. století. Jeho hlavním principem je soukromé vlastnictví. Dalším principem je princip zaručující mír. Další důležitou zásadou je zásada rovnosti. Od 18. století prosazují liberálové myšlenku, že všichni lidé se rodí rovní a mají mít rovná práva. Nerovnost je povolena pouze v majetku. Jedinec žijící ve společnosti musí dle liberálů brát ohled na užitek a ostatní členy společnosti. Je dobré vzdát se v určitý okamžik užitku pro přinesení dlouhodobějšího a většího blaha. V těchto liberálních názorech se objevují utilitaristické myšlenky.

Další zásadou liberalismu je demokracie. Stát může harmonicky fungovat, jestliže vládnoucí instituce budou demokratické. S vládou pak musí souhlasit lid, neboť vláda, která nebude podporována lidem, dlouho nevydrží. Úplně stejný názor o podpoře vlády pak uvádí i Mill ve svém díle *Úvahy o vládě ústavní*. S liberálními myšlenkami se shoduje také v tom, že se výrazně staví proti podmaňování si jiných národů silou.

Utilitarismus jako takový se pak v některých učebnicích neobjevuje vůbec. Našla jsem ho zřídka, spíše v učebnicích pro vyšší ročníky gymnázií a střední školy.

Předkládaná práce se zaměřuje nejen na Millův utilitarismus, ale krátce zmiňuje také myšlenky Jeremyho Benthama. Mill ve svém utilitarismu pak stejně jako Bentham tvrdí, že hlavní roli hraje užitečnost. Na rozdíl od něj však rozlišuje nižší a vyšší pozitivky. Tvrdí, že veškeré slasti duševní jsou hodnotnější než slasti tělesné. Lidé s vyššími schopnostmi potřebují vyšší pozitivky. Ti, kteří však považují za lepší nižší uspokojení, budou pravděpodobně plně uspokojeni. Užitečnost je pak chápána jako potěšení nebo něco, co je zbaveno bolesti. Veškerá činnost je pak správná, přispívá-li ke štěstí.

11. Seznam použité literatury

1. ŠIMÁČKOVÁ, Božena. *John Stuart Mill: Kdo je?*. Praha: Orbis, 1947. ISBN 82-83
2. BEDNÁŘ, Miloslav. *John Stuart Mill: dvě stě let od narození: sborník textů*. Editor Marek LOUŽEK, autor úvodu Václav KLAUS. Praha: Cep, 2006, 116 s. *Ekonomika, právo, politika*, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4.
3. MORGAN, Kenneth O., Martin KOVÁŘ a Josef POLIŠENSKÝ. *Dějiny Británie*. 2., dopl. vyd. Praha: NLN, 2008, 656 s. *Dějiny států*. ISBN 978-80-7106-432-9
4. VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Ekopress, 1998, 186 s. ISBN 80-86119-08-4.
5. GRAY, John. *Dvě tváře liberalismu*. Praha: Mladá fronta, 2004, 213 s. *Myšlenky*, sv. 17. ISBN 80-204-0992-0
6. BOAZ, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002, 461 s. ISBN 80-86389-23-5.
7. J. S. Mill *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*. II. ISBN 978-80-7298-237-0
8. MILL, John Stuart. *O svobodě 1*. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 95 s. *Světová knihovna*, sv. 1087-8. ISBN Váz
9. MILL, John Stuart. *O svobodě 2*. Přeložil K. RADIL. Praha: J. Otto, [1914], 109 s. *Světová knihovna*, sv. 1097-8. ISBN (Váz.).
10. SANDEL, Michael J. *Spravedlnost: co je správné dělat*. Přeložil Tomáš CHUDÝ. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, 303 s. *Politeia*. ISBN 978-80-246-3065-6
11. MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK, autor úvodu Stanislav SOUSEDÍK. Praha: Vyšehrad, 2011, 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1
12. J. S. Mill *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*. I. Praha 2016 ISBN 978-80-7298-487-9
13. MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 239 s. ISBN 80-205-0267-X
14. MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. V Praze: Časopis českého studentstva, 1890. *Vzdělávací bibliotéka (Vydavatelstvo Časopisu českého studentstva)*.
15. MÁCHA, Petr, Michaela JINDRÁČKOVÁ a spol. *Hravý dějepis 8: novověk: učebnice pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, [2018]. ISBN 978-80-7563-151-0